

**STRATEGIA ROZWOJU GMINY WYRYKI
NA LATA 2022-2030**

Spis treści

1. Wprowadzenie	2
2. Podsumowanie diagnozy Gminy oraz przedstawienie możliwych scenariuszy rozwoju	4
3. Obszary strategicznej interwencji Strategii rozwoju województwa	18
4. Wizja i misja rozwoju Gminy	20
5. Cele i potrzeby rozwojowe Gminy	22
6. Kierunki działań planowane do podjęcia w odpowiedzi na zidentyfikowane problemy i cele	26
7. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w Gminie	39
8. System realizacji Strategii	41
9. System monitorowania i ewaluacji Strategii	48
10. Powiązanie Strategii z dokumentami strategicznymi i planistycznymi	53
11. Partycypacja społeczna – sposób włączenia społeczności lokalnej w proces przygotowania i wdrażania Strategii	64

1. Wprowadzenie

Dotychczasowymi dokumentami strategicznymi kierującymi rozwój lokalny dla Gminy Wyryki był Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Wyryki z 2004 roku, stanowiący załącznik do Uchwały Nr XVIII/108/2004 Rady Gminy Wyryki z dnia 28 grudnia 2004 r. oraz plany odnowy poszczególnych miejscowości gminnych. Gmina swój strategiczny rozwój opierała również na corocznych dokumentach, m.in. na Raportach o Stanie Gminy Wyryki oraz na dokumentach strategicznych o charakterze ponadlokalnym - tu warto wspomnieć o Strategii Rozwoju Włodawskiego Obszaru Funkcjonalnego do roku 2020 oraz o Lokalnej Strategii Innowacji dla powiatu włodawskiego, krasnostawskiego, chełmskiego i miasta Chełm 2014-2020. Istotną bazę planowania strategicznego stanowiły dokumenty szczebla wojewódzkiego: Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do roku 2030 i wcześniejsza – Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego na lata 2014-2020 z perspektywą do roku 2030.

Zarówno sytuacja społeczno-gospodarcza Gminy Wyryki, jak i sytuacja całego kraju i regionu, uległa dynamicznym zmianom z powodu wystąpienia zagrożenia w postaci ogólnoswiatowej pandemii COVID-19, sytuacji wynikającej z wojny w Ukrainie i wpływem tych czynników na zmiany priorytetów społeczno-gospodarczych. Za opracowaniem nowego dokumentu strategicznego przemawia rozpoczynający się nowy okres programowania funduszy z Unii Europejskiej, tj. perspektywa finansowa 2021-2027 oraz potrzeba posiadania gminnej strategii rozwoju. Powyższe przesłanki pozwoliły na uruchomienie procesu planowania strategicznego i rozpoczęcie prac nad przedmiotową Strategią. Strategia Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2022-2030 to plan działania wyznaczający strategiczne kierunki rozwoju Gminy. Przedmiotowa Strategia realizuje ustawowe regulacje dotyczące prowadzenia polityki rozwoju oraz uprawnienia Gminy wynikające z ustawy o samorządzie gminnym.

Niniejsza Strategia została opracowana przy wykorzystaniu modelu ekspercko-partycypacyjnego, pozwalającego na szeroki udział władz i społeczności lokalnej w pracach nad Strategią, przy jednoczesnym zaangażowaniu ekspertów zewnętrznych.

W treści dokumentu można wyróżnić trzy podstawowe części:

12. **diagnostyczną (Rozdział 2. Podsumowanie diagnozy Gminy oraz przedstawienie możliwych scenariuszy rozwoju – stanowiący swoiste streszczenie załącznika nr 1 do Strategii, tj. Diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej Gminy Wyryki),**
13. **strategiczną (Rozdziały: 4. Wizja i misja rozwoju Gminy, 5. Cele i potrzeby rozwojowe Gminy, 6. Kierunki działań planowane do podjęcia w odpowiedzi na zidentyfikowane problemy i cele, 7. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w Gminie).**
14. **wdrożeniową (Rozdziały: 8. System realizacji Strategii, 9. System monitorowania i ewaluacji Strategii Rozwoju).**

W trakcie prowadzonych prac nad niniejszą Strategią, wykorzystane zostały różne techniki badawcze, w tym przede wszystkim:

15. analiza danych zastanych (desk research), do których zaliczymy dane Głównego Urzędu Statystycznego, dane własne Urzędu Gminy i jednostek organizacyjnych Gminy, dane zawarte w dokumentach strategicznych i planistycznych dla kraju, województwa, powiatu i gminy;
16. analiza SWOT, która pozwala na identyfikację silnych i mocnych stron Gminy, a także szans i zagrożeń, z którymi przyjdzie jej się mierzyć w najbliższych latach;
17. badania ankietowe jako jeden z elementów partycypacji społecznej, który pozwolił na poznanie opinii mieszkańców na temat obecnej sytuacji Gminy oraz kierunków rozwoju, które ich zdaniem powinna obrać Gmina w najbliższych latach;
18. konsultacje społeczne, kolejny z elementów partycypacji społecznej, który pozwolił na włączenie społeczności lokalnej w proces budowania Strategii Rozwoju Gminy na kolejne lata, dając możliwość wypowiedzenia się m.in. co do strategicznych przedsięwzięć koniecznych do realizacji w założonym dla dokumentu horyzoncie czasowym.

Przyjęta i wdrażana Strategia Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2022-2030 pozwoli na efektywne prowadzenie polityki prorozwojowej Gminy poprzez identyfikację strategicznych obszarów, w ramach których podejmowanie działań jest kluczowym z punktu widzenia poprawy jakości życia społeczności lokalnej, ale także progresu Gminy jako jednostki samorządu terytorialnego. Strategia jest także jednym z kluczowych dokumentów umożliwiających skorzystanie z licznych instrumentów finansowych wspierających rozwój lokalny i regionalny, w tym pochodzących ze środków Unii Europejskiej, dostępnych w ramach nowej perspektywy finansowej.

Niniejszy dokument ma charakter otwarty. Zgodnie z opisanym w Rozdziale 9. procesem aktualizacji, powinien ulegać okresowym zmianom, mającym na celu skuteczniejszy dobór działań i kierunków rozwoju przeciwdziałających problemom społeczności lokalnej i odpowiadających na zmieniającą się rzeczywistość.

2. Podsumowanie diagnozy Gminy oraz przedstawienie możliwych scenariuszy rozwoju

Szczegółowa diagnoza sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej Gminy Wyryki stanowi załącznik nr 1 do niniejszego dokumentu. Poniżej przedstawiono podsumowanie diagnozy wraz z najważniejszymi elementami analizy SWOT.

Położenie

Gmina Wyryki zlokalizowana jest we wschodniej części województwa lubelskiego, w granicach powiatu włodawskiego. Jest to gmina wiejska, która graniczy od zachodu z gminą Stary Brus (powiat włodawski) i Dębowa Kłoda (powiat parczewski), od północy z gminą Podedwórze (powiat parczewski) i Hanna (powiat włodawski) oraz z gminą Sosnówka (powiat bialski), od wschodu z gminą Włodawa i miastem Włodawa oraz, od południa z gminą Hańsk (powiat włodawski). Siedzibą władz gminnych jest miejscowość Wyryki. Administracyjnie Gmina Wyryki dzieli się na 16 sołectw i 20 miejscowości: Suchawa, Adampol, Wyryki - Adampol, Wyryki- Połód, Wyryki- -Wola, Wyryki-Kolonia, Lubień, Lipówka, Krzywowierzba, Horostyta, Horostyta - Kolonia, Ignaców, Zahajki, Zahajki- Kolonia, Kaplonosy, Kaplonosy- Kolonia. Gmina Wyryki jest jedną z największych obszarowo gmin

w powiecie włodawskim, bowiem jej powierzchnia administracyjna wynosi 220 km², co stanowi 17,5 % powierzchni powiatu włodawskiego.

Ryc. 1. Mapa Gminy Wyryki

Źródło: <https://wyryki.eu/>

Ośrodkiem Gminy jest miejscowość Wyryki-Połód położona w południowej części jej obszaru, w której znajduje się siedziba gminy. Od stolicy powiatu miasta Włodawy gminę dzieli odległość 10 km. Od stolicy województwa miasta Lublin gmina oddalona jest o 88 km. Od innych istotnych ośrodków miejskich gmina oddalona jest o: ok. 70 km- od Chełma, ok. 120 km od Zamościa, ok 80 km od Białej Podlaskiej.

Pod względem komunikacyjnym Gmina jest dobrze rozwinięta. Sieć dróg na terenie Gminy jest wystarczająca, jednakże ich stan techniczny nie jest najlepszy. Sieć dróg utwardzonych nie jest dostatecznie rozwinięta i to w większości hamuje rozwój regionu pod każdym względem. Przez teren gminy przebiega 1 droga o charakterze krajowym Nr 82 Lublin – Cyców – Włodawa – granica państwa i dwie drogi wojewódzkie: Nr 812 Biała Podlaska – Wisznice – Włodawa – Chełm – Krasnystaw, droga powiatowa Nr 1638L Przewłoka – Wyryki – Adampol. Niemal wszystkie pozostałe drogi o nawierzchni asfaltowej na terenie Gminy Wyryki (oprócz drogi gminnej Ignaców – Horostyła) stanowią sieć dróg powiatowych. Łączna długość drogi krajowej przebiegającej w obrębie gminy wynosi 11,3 km, dróg wojewódzkich 29,3 km, natomiast drogi o statusie powiatowym liczą 68,8 km. Na obszarze gminy występuje dwadzieścia sześć dróg gminnych. Układ ten wspomagany jest siecią dróg

lokalnych i dojazdowych. Drogi gminne, to w zdecydowanej większości drogi o nawierzchni nieutwardzonej, które wymagają przebudowy.

Na obszarze Gminy nie funkcjonuje komunikacja kolejowa. Najbliżej zlokalizowane przejście graniczne oddalone od Wyryk o ok. 35 km to polsko-białoruskie drogowe przejście graniczne w Sławatycze – Domaczewo. Przejście położone w województwie lubelskim, w powiecie bialskim, w gminie Sławatycze, w miejscowości Sławatycze. Przejście czasowo zamknięte.

Inne przejścia graniczne na obszarze województwa lubelskiego oddalone są od siedziby Gminy Wyryk:

- Kukuryki-Kozłowiczy – polsko-białoruskie drogowe przejście graniczne położone w powiecie bialskim, w gminie Terespol, w miejscowości Kukuryki – oddalone o ok. 84 km
- Terespol-Brześć – polsko-białoruskie drogowe i kolejowe przejście graniczne położone w powiecie bialskim, w gminie Terespol, w miejscowości Terespol - oddalone o ok. 70 km
- Dorohusk-Jagodzin – polsko-ukraińskie drogowe i kolejowe przejście graniczne położone w powiecie chełmskim, w gminie Dorohusk, w miejscowości Berdyszczce - oddalone o ok. 69 km.

Najbliższym lotniskiem jest oddalony o ok. 79 km Port Lotniczy Lublin-Świdnik. Z lotniska możliwe są bezpośrednie połączenia z Warszawą, Oslo, Dublinem, Londynem, Eindhoven, Antwerpią, Kijowem, Tel Awiwem. Odległość od największego lotniska w Polsce im. Fryderyka Chopina w Warszawie wynosi ok. 223 km. Lokalizacja Gminy stanowi stosunkowo peryferyjne położenie względem większych ośrodków miejskich. Jest to cecha położenia Gminy, która może być uznawana za wadę w zakresie np. atrakcyjności osiedleńczej, czy wręcz przeszkodę w dalszym rozwoju gospodarczym obszaru, ze względu chociażby na oddalenie od terenów przemysłowych. Jednak takie peryferyjne położenie, przy licznych walorach środowiskowych i dbałości o jakość środowiska naturalnego, może stać się znaczącą zaletą Gminy Wyryki jako miejsca atrakcyjnego turystycznie, co z kolei, w dłuższej perspektywie czasu, może okazać się istotnym czynnikiem rozwoju gospodarczego Gminy. Przez gminę przebiega elektroenergetyczna magistralna linia wysokiego napięcia 110 KV od Stacji tzw. GPZ 110 kV w rej. Wisznic - Stacja 110 kV w rejonie miejscowości Lubień do Stacji GPZ 110 kV w rejonie Włodawy. Gmina znajduje się poza siecią gazową wysokiego ciśnienia. W perspektywie planowany jest po obrzeżu gminy przebieg gazociągu tranzytowego, z odgałęzieniem służącym gazyfikacji tej części powiatu włodawskiego. W obrębie gminy funkcjonują sieci wodociągowe oraz elektryczne wysokiego napięcia, średniego napięcia oraz niskiego napięcia. Skoncentrowane obszary przemysłowe nie występują. Na terenie gminy zlokalizowane są pojedyncze zakłady reprezentujące takie gałęzie przemysłu jak przemysł drzewny.

Struktura zagospodarowania gruntu

Gmina Wyryki jest gminą wiejską ekstensywnie zagospodarowaną (funkcje leśne, ochrony przyrody). Struktura użytkowania terenów gminy wyróżnia się zasobami ekologicznymi: lasy i zadrzewienia obejmują ok. 12,3 tys. ha - ok. 56% powierzchni gminy, łąki i pastwiska zajmują ok. 1,9 tys ha tj. 8,7 % powierzchni gminy. Lasy prywatne stanowią ok. 16,5 % powierzchni zasobów leśnych. Grunty orne zajmują 4,5 tys. ha - ok. 21 % powierzchni gminy (dane na podstawie Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wyryki). Przeważają tu małe gospodarstwa rolne, w których oprócz podstawowych upraw hoduje się głównie trzodę chlewną i bydło. W strukturze osadniczej Gminy dominuje typowa zabudowa wiejska. Typ ten charakteryzuje się położeniem miejscowości wzdłuż jednego lub kilku ciągów komunikacyjnych, o stosunkowo nieregularnym kształcie. Wsie, położone na terenie gminy, położone są wśród kompleksów leśnych, co wiązało się ze stosowaniem drewna jako podstawowego materiału budowlanego do budowy domów. Dominuje nierównomierny układ pól i duże rozbieżności w wielkości działek oraz stosunkowo zwarta zabudowa jednorodzinna. W wielu miejscowościach brakuje funkcjonalnych centrów, a istniejące przestrzenie publiczne nie są dostatecznie zagospodarowane. Dlatego też rolę takich centrów najczęściej pełnią albo najbliższe otoczenie obiektów użyteczności publicznej (szkół, kościołów, świetlic) lub przestrzenie zlokalizowane wzdłuż dróg przebiegających przez daną miejscowość. Powoduje to, iż trudno o funkcjonalne wykorzystanie dostępnej przestrzeni publicznej oraz efektywną organizację miejsc koncentracji życia gospodarczego, społecznego i kulturalnego. Gmina posiada charakter rolniczy w związku z tym przeważa zabudowa jednorodzinna i zagrodowa. Jedynie w miejscowościach gdzie były kiedyś zlokalizowane państwowe gospodarstwa rolnicze /Suchawa, Zahajki, Kaplonosy kolonia/ znajdują się bloki stanowiące zabudowę wielorodzinną. Na terenie gminy, w miejscowości Adampol funkcjonuje Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc podległy Zarządowi Województwa Lubelskiego. Szpital został założony w obrębie kompleksu leśnego, wykorzystującego własności lasów żywicznych. Jest placówką ukierunkowaną na diagnostykę i leczenie wszelkich schorzeń układu oddechowego, w tym gruźlicy. Aktualnie na Lubelszczyźnie jest jedną z dwóch placówek specjalistycznych- pulmonologicznych, znajdujących się w sieci szpitali, zajmujących się stacjonarnym leczeniem gruźlicy płuc.

Środowisko przyrodnicze

Gmina Wyryki położona jest w obszarze Polesia Zachodniego. Należy do makroregionu wchodzącego w skład Prowincji Niżu Wschodnio-Bałtycko-Białoruskiego. Prawie cały obszar gminy wchodzi w skład subregionu Polesia zwanego Garbem Włodawskim graniczącym na południu z Równiną Łęczyńsko-Włodawską, a na północy z subregionem zwanym Zakłęśtość Sosnowicka.

Południowy fragment gminy należy do Poleskiego Obszaru Chronionego Krajobrazu (POCK), zajmującego łączną powierzchnię 41 tys ha. W POCK znajdują się gminy: Sosnowica, Urszulin, Cyców, Stary Brus, Hańsk, Włodawa, Wola Uhruska. POCK obejmuje część Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego (poza obszarem objętym statusem Poleskiego Parku Narodowego oraz Poleskiego Parku Krajobrazowego) - został ustanowiony dla ochrony różnorodności biologicznej lasów, łąk i torfowisk z kilkoma jeziorami. Poleski Obszar Chronionego Krajobrazu należy do Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie”. W obszarze gminy wytypowano obszary ochrony na podstawie Dyrektyw Unii Europejskiej - o statusie ostoi ptasiej (OSO) - tzw. Uroczysko Mosty-Zahajki i o statusie ochrony siedliskowej (SOO) - Przełom Rzeki Włodawki. Prawie cały obszar gminy (z wyjątkiem rejonu miejscowości Wyryki i Kaplonosy) znajduje się w tzw. Poleskim Obszarze Węzłowym (POW) należącym do Krajowej Sieci Ekologicznej. Zidentyfikowano tu dwa, o dużym potencjale, węzły ekologiczne: wodny i leśny. Przez wschodnią część gminy przebiega korytarz ekologiczny o randze regionalnej, tworzą je doliny Hanny i Zielawy oraz dolina Włodawki. Ogólny stan środowiska naturalnego Gminy obszarze można oceniać jako dobry. Nie funkcjonują tu bowiem zakłady przemysłu ciężkiego, które mogłyby znacząco negatywnie wpłynąć na stan środowiska naturalnego. Zanieczyszczenia bytowe i rolnicze stanowią zatem największe zagrożenie dla fauny i flory. Rozwój rolnictwa sprawia, iż środowisko naturalne Gminy, podobnie jak w przypadku porównywalnych ośrodków o charakterze rolniczym w kraju, jest w większości przekształcone antropologicznie. Produkcja rolna jest szczególnie niebezpieczna dla wód powierzchniowych i podziemnych, bowiem wymaga stosowania nawozów i chemicznych środków ochrony roślin, które z łatwością przenikają do wód, wpływając negatywnie na ich jakość i ekosystem. Do istotnych problemów, wpływających znacząco na degradację środowiska naturalnego, zaliczyć należy niedostatecznie rozwiniętą sieć kanalizacji sanitarnej, wykorzystywanie zbiorników bezodpływowych do gromadzenia ścieków oraz zaniedbania w zakresie gospodarowania odpadami. Ponadto, znacznym zagrożeniem dla stanu powietrza atmosferycznego jest wykorzystywanie pieców i kotłów węglowych (nieraz w złym stanie technicznym) do ogrzewania domów i budynków użyteczności publicznej, które stanowią poważne źródło niskiej emisji. Dbłość o środowisko naturalne jest rosnącym na znaczeniu aspektem atrakcyjności osiedleńczej i turystycznej gmin. Rosnąca świadomość ekologiczna społeczeństwa wymusza podejmowanie efektywnych działań celem zapobiegania degradacji środowiska przyrodniczego. Stąd też nasuwa się wniosek, iż w najbliższych latach to jakość środowiska naturalnego Gminy może stanowić istotny czynnik rozwoju pozwalający na pozyskanie nowych mieszkańców, turystów i inwestorów.

Na terenie gminy występują pomniki przyrody, którymi są głównie Dęby i użytki ekologiczne. Spośród lasów ochronnych ogólnego przeznaczenia największą powierzchnię w gminie zajmują lasy wodochronne, do tej grupy zalicza się lasy stanowiące ostoje zwierząt oraz cenne- stanowiące fragmenty rodzimej przyrody. Spośród lasów ochronnych specjalnego przeznaczenia występują lasy na stałych powierzchniach badawczych i doświadczalnych

oraz lasy wokół sanatoriów i uzdrowisk. Ustanowione lasy ochronne w rejonie sanatorium Adampol stanowią łączną powierzchnię 218,27 ha.

Gmina Wyryki znajduje się w dorzeczu Bugu. Obszar ten charakteryzuje się wysoką gęstością sieci rzecznej. Współtworzą ją systemy wodne Włodawki, Hanny i Zielawy, rozdzielone wododziałami IV rzędu. Wody powierzchniowe obejmują około 400 ha – tj. 4,1% powierzchni nieleśnej gminy. Gmina znajduje się w strefie oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna. Głównymi elementami systemu melioracyjnego na tym obszarze są zbiornik retencyjny Zahajki (o pow. 235 ha i pojemności 5 mln m³) oraz Kanał Partyzancki łączący bezpośrednio górną Hannę z Bugiem. Zasoby wód podziemnych na terenie gminy są małe; w obszarze Garbu Włodawskiego wynoszą 10-50 m³/d/km². Największe zasoby są w dolinie Włodawki. Gmina Wyryki jest położona w zlewni rzeki Bug, w zasięgu Kanału Wieprz - Krzna. W obszarze gminy występuje dość niewyraźny wododział zlewni Krzny (dorzecze Zielawy) i zlewni Bugu (dorzecze rz. Hanny i rz. Włodawki). System wodny gminy jest skomplikowany z uwagi na urządzenia hydrotechniczne kanału Wieprz - Krzna, połączenia siecią rowów melioracyjnych, wśród których trudno odróżnić naturalne dopływy. W zlewniach, większości lewostronnych dopływów Bugu i w rejonie oddziaływania Kanału Wieprz-Krzna utrzymują się deficyty wody, dlatego jest to obszar zaliczony w planie zagospodarowania przestrzennego województwa lubelskiego do pilnych nawodnień.

Gmina Wyryki posiada doskonałe walory przyrodniczo-klimatyczne oraz praktycznie nie zdegradowane środowisko naturalne. Obszar Gminy Wyryki charakteryzuje się znaczną bioróżnorodnością i zróżnicowaniem przestrzennym walorów przyrodniczych. Obszar gminy jest obszarem czystym ekologicznie, można tu spotkać rośliny chronione m.in. widłaka torfowego czy rosiczkę okrągłolistną. Można tu także zobaczyć siedliska bociana czarnego, orlika krzykliwego, a przy domach mnóstwo gniazd bociana białego. Część miejscowości gminy położonych jest w obrębie Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie”, którego głównym celem jest ochrona cennych pod względem przyrodniczym i kulturowym obszarów oraz wskazywanie na zrównoważony związek człowieka z biosferą. Południowa część obszaru gminy znajduje się w obszarze funkcjonalnym turystyki tzw. Pojezierzem Łęczyńsko - Włodawskim (II i III kat. atrakcyjności w skali kraju) oraz w obszarze o statusie Międzynarodowego Rezerwatu Biosfery „Polesie Zachodnie”. Porasta ją zwarty kompleks Lasów Włodawskich. Lasy te to: bory mieszane sosnowo-dębowe, dąbrowy, grądy dębowo-grabowe oraz lasy sosnowe.

Kultura, zabytki, turystyka

Istotnym czynnikiem wpływającym na atrakcyjność Gminy Wyryki jest jej dziedzictwo kulturowe. W jej granicach znajdują się bowiem zabytki i obiekty o charakterze zabytkowym, które są świadectwem bogatej historii tego obszaru. W Adampolu znajduje się Zespół Pałacowo – Folwarczny Zamoyskich. W skład listy zabytków wchodzi Szkoła - obecnie biblioteka drewniana z ok. początku XX w. w Horystycie oraz duża liczba drewnianych domów z początków XX w. zwłaszcza w Horostycie, Kalpanosach, Krzywowierzbie, Lipówce, Lubieniu, Suchawce, Wyrykach – Adampolu, Wywykach -Połud, Wyrykach-Woli. Z innych zabytków

wymienić można: Kapliczkę drewnianą z lat 30 XX w. i szkołę - obecnie dom mieszkalny nr 19 własność UG Wiryki drewnianą z lat 20 XX w. w Zahajkach, Zespół Cerkwi Prawosławnej Par. P. W. MB Kazańskiej murowana z początku XX w. w Suchawie, Kościół Parafialny P.W. ŚW. Mikołaja BPA murowany z 1938 r. i Ruinę Karczmy Własność Rafał Tomaszek murowana z ok. 1850 r. w Lubieniu, pozostałości cegielni (3 wiaty) drewnianej z ok. 1920 r. w Dobropolu czy pozostałości zespołu folwarcznego w Wirykach – Połud.

Większość z wyżej wymienionych obiektów jest w złym stanie lub nie posiada odpowiedniej konserwacji technicznej.

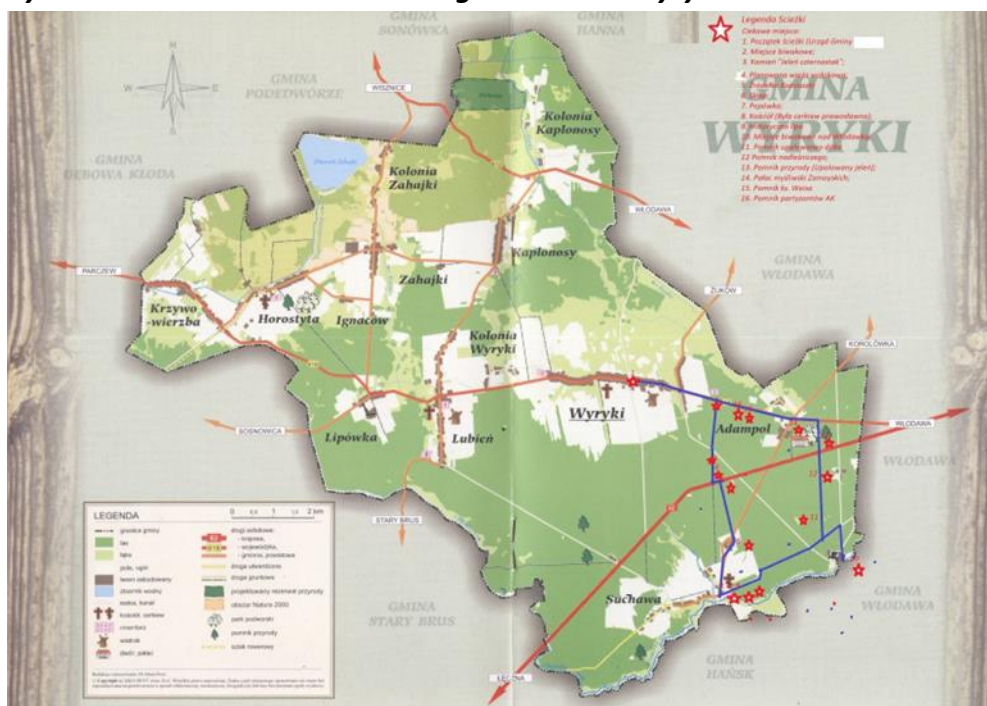
Ponadto w obrębie gminy umiejscowione są zabytkowe cmentarze i mogiły :

- Horostyta: Cmentarz Prawosławny z XIX w.
- Kaplonosy: Cmentarz Prawosławny z połowy XIX w.
- Lubień: Cmentarz Rzymskokatolicki z początku XX w.
- Suchawa: Cmentarz Prawosławny i Przycerkiewny z początku XX w.
- Suchawa mogiła w lesie z II wojny światowej
- Wiryki-Wola: Cmentarz Prawosławny XIX w.
- Wiryki-Adampol: Cmentarz Prawosławny XIX w.

Przez granice Gminy Wiryki będą przebiegały piesze i rowerowe szlaki turystyczne:

Najpopularniejszy szlak pieszy to Szlak "Lasów Włodawskich" – zielony, o długości 43,7km Włodawa PKS -> Adampol sanatorium -> Wiryki -> Smolarnia -> Suchawa -> Adamki -> Włodawa rynek -> Włodawa PKS). W związku z tym, że Turystyka rowerowa jest jedną z najchętniej wybieranych aktywnych form wypoczynku, Gmina Wiryki podejmuje działania w celu wytyczania nowych, ciekawych ścieżek rowerowych po terenie gminy Wiryki i okolic.

Ryc. 2. Schemat szlaku rowerowego w Gminie Wiryki i okolicach

Źródło: materiały własne gminy

Gmina podejmuje liczne działania marketingowe, których celem jest promocja turystyczna Gminy, wykorzystując w tym celu popularne portale społecznościowe, jak i bardziej tradycyjne formy promocji. Ponadto we współpracy z podmiotami NGO podejmują szereg działań mających na celu promocję wartości krajoznawczych Gminy Wyryki i przypomnienie zwyczajów, obyczajów panujących w tym regionie m.in. poprzez integrację, aktywizację i mobilizację dzieci i młodzieży do zdobywania nowych doświadczeń oraz włączenie w te działania lokalnego społeczeństwa (osoby dorosłe) poprzez integrację międzypokoleniową. Na terenie Gminy działają organizacje i stowarzyszenia, które działają na rzecz rozwoju regionu i podniesienia jakości życia mieszkańców gminy Wyryki, m.in.:

- Stowarzyszenie „Koalicja kulturalna” z siedzibą w miejscowości Wyryki-Adampol.
- Stowarzyszenie "Tradycja i Nowoczesność" - z siedzibą w miejscowości Wyryki

Dodatkowo działa Uczniowski Klub Sportowy "Olimpia Wyryki" przy Zespole Szkół w Wyrykach promujący sport amatorski i rekreacyjny.

Jedną z najważniejszych imprez jest Wyrykowski Jarmark leśny. W 2022 r. organizowany w lipcu w 2022 r. - XII edycja), Powiatowy Konkurs Piosenki Europejskiej organizowany przez Szkołę Podstawową im. Armii Krajowej w Wyrykach (w 2022 r. - VIII edycja), Dzień Polesia Zachodniego organizowany przez Stowarzyszenie Inicjatyw Lokalnych Lepsza Przyszłość Gminy Hańsk (w 2022 - XI edycja), Bieg „Tropem Wilczym,” (w 2022 r. X edycja).

Nagromadzenie zabytków historycznych w otoczeniu pięknej przyrody, może stanowić podstawę do stworzenia atrakcyjnego produktu turystycznego Gminy Wyryki. Bliskość podobnych atrakcji turystycznych o charakterze historycznym i przyrodniczym na obszarach sąsiadujących powoduje, iż Gmina Wyryki we współpracy z innymi gminami mogłaby znacząco rozwinąć się turystycznie.

Suma wydatków z budżetu gminy Wyryki wyniosła w 2020 roku 13,4 mln złotych, co daje 5,2 tys. złotych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to spadek wydatków o 0.1% w porównaniu do roku 2019. Wskaźnikiem obrazującym dostępność i dbałość o dobra kulturowe Gminy na tle innych gmin powiatu włodawskiego jest wskaźnik: Wydatki w Dziale 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego.

W 2020 r. na kulturę i ochronę dziedzictwa narodowego Gmina Wyryki przeznaczyła 1 394 896 PLN, co daje na 1 mieszkańca 551,6 PLN i stanowi 10,4% udziału w całym budżecie.

Suma dochodów do budżetu gminy Wyryki wyniosła w 2020 roku 13,9 mln złotych, co daje 5,4 tys. złotych w przeliczeniu na jednego mieszkańca. Oznacza to wzrost dochodów o 4.4% w porównaniu do roku 2019. Duża część wpływów pochodzi z Dział 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego (4.8%).

Demografia

Liczba ludności wykazuje tendencje spadkowe. Zgodnie z danymi GUS w roku 2020 Gminę Wyryki zamieszkiwało 2 529 mieszkańców, w tym: 1 243 Kobiety, 1 286 Mężczyźni. Demografia wykazuje tendencje spadkowe, co jest charakterystyczne dla powiatu włodawskiego. Na 1 m² Gminę Wyryki zamieszkiwało 12 osób, co stanowi o najmniejszej liczbie ludności w obrębie 1 km² w gminach powiatu włodawskiego. Szczegółowo obraz ten przedstawia poniższa tabela:

Tabela 1: Liczba osób zamieszkujących powiat włodawski i poszczególne miejscowości w latach 2016 – 2020

Nazwa jednostki samorządu terytorialnego	Powierzchnia w km ²	Liczba osób zam. w 2016 roku	Liczba osób zam. w 2017 roku	Liczba osób zam. w 2018 roku	Liczba osób zam. w 2019 roku	Liczba osób zam. w 2020 roku	Zmiana liczby osób zam. w 2020 r. w stosunku do 2016 r.	Ludność na 1 km ² w 2020 roku
Powiat włodawski	1256	39 084	38 853	38 668	38 353	37 989,00	-1095,00	31
Miasto Włodawa	18	13 415	13 350	13 220	13 066	12 915	-500,00	735,7
Hanna	139,3	2 957	2 941	2 905	2 844	2 791	-166,00	21
Hańsk	176,3	3 774	3 766	3 750	3 697	3 680	-94,00	21
Stary Brus	131,7	2 121	2 113	2 103	2 097	2 070	-51,00	16
Urszulin	172,1	4 141	4 135	4 179	4 146	4 164	23,00	24
Gmina Włodawa	245	6 094	6 058	6 059	6 089	6 023	-71,00	25
Wola Uhruska	154,1	3 947	3 878	3 879	3 848	3 817	-130,00	26
Wyryki	220	2 635	2 612	2 573	2 566	2 529	-106,00	12

źródło: Opracowanie własne na podstawie danych Banku Danych Lokalnych GUS

Na podstawie danych statystycznych widoczny jest trend w okresie ostatnich 5 lat zmniejszania się liczby osób zamieszkałych w Gminie Wyryki. Analogiczna sytuacja jest we wszystkich gminach Powiatu Włodawskiego, wyjątek stanowi Gmina Urszulin, gdzie w okresie ostatnich 5 lat nastąpił minimalny wzrost liczby mieszkańców. Analizując sytuację demograficzną w zakresie poszczególnych grup ekonomicznych w Gminie Wyryki, na

przestrzeni lat 2016-2020 odnotowano spadek liczby mieszkańców w dwóch grupach ekonomicznych: w wieku przedprodukcyjnym (w 2016 r. 17,1 %, w 2020 r. 15,9 %) i w wieku produkcyjnym (w 2016 r. 61,8 %, w 2020 r. 61,1%). Jest to występujący również w powiecie włodawskim, przy czym w powiecie % liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym jest wyższy niż w Wyrykach i wynosi 17.4 %, zaś w woj. lubelskim 17,6%. Z kolei udział procentowy osób w wieku produkcyjnym w Wyrykach jest wyższy (61,1%) niż w powiecie włodawskim (59,7%) i w woj. lubelskim (59,7%). W wieku poprodukcyjnym nastąpił wzrost, w Wyrykach udział procentowy jest najwyższy (wynosi 23%), w stosunku do powiatu (22,9%) i województwa (22,8%). Jest to ogólnokrajowa tendencja potwierdzająca pogłębianie się problemu starzenia się społeczeństwa.

Niekorzystne trendy ogólnokrajowe, dotyczące zmniejszania się liczby ludności potwierdzają wartości wskaźnika zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców (definicja: zmiana liczby ludności w stosunku do roku poprzedniego na 1000 mieszkańców). Porównując się do innych gmin powiatu włodawskiego widoczny jest wieloletni trend zmniejszania się liczby mieszkańców Gminy Wyryki.

Powyższe trendy demograficzne znajdują odzwierciedlenie w Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wyryki, w którym przyjęto następujące założenia:

- nie zakłada się wzrostu liczby ludności, przewiduje się utrzymanie dotychczasowego stanu mieszkańców, przewiduje się dalsze zmiany w strukturze demograficznej polegające na:

- a) wzroście udziału ludzi w starszym wieku,
- b) wzroście liczby osób przyjezdnych, osiedlających się w miejscowościach na terenie Gminy,
- c) zmniejszanie się ludności utrzymujących z rolnictwa,
- d) wzrost znaczenia źródeł zarobkowania z pracy najemnej i działalności gospodarczej.

Średni wiek mieszkańców wynosi 42,6 lat i jest porównywalny do średniego wieku mieszkańców województwa lubelskiego oraz porównywalny do średniego wieku mieszkańców całej Polski. Przy zastosowaniu podziału ogółu mieszkańców na grupy wiekowe obejmujące przedziały pięcioletnie, w roku 2020 na terenie Gminy Wyryki najliczniejszym przedziałem wiekowym był przedział 25-29 lat i liczył on 211 osób. Drugą najliczniejszą grupę stanowiły osoby w wieku 60-64 (201 osób). Najmniej liczną grupą były osoby w wieku 80-84 (59 osób).

Gmina Wyryki ma ujemny przyrost naturalny wynoszący -21. W 2020 roku zarejestrowano 30 zameldowań w ruchu wewnętrznym oraz 43 wymeldowań, w wyniku czego saldo migracji wewnętrznych wynosi dla gminy Wyryki -13.

Warunki mieszkaniowe to jeden z ważniejszych czynników świadczących o rozwoju gospodarczym społeczeństwa oraz stopniu jego zamożności. W 2020 roku w gminie Wyryki oddano do użytku 2 mieszkania. Na każdych 1000 mieszkańców oddano więc do użytku 0,79 nowych lokali. Jest to wartość znacznie mniejsza od wartości dla województwa lubelskiego oraz znacznie mniejsza od średniej dla całej Polski. Całkowite zasoby mieszkaniowe w gminie Wyryki to 1 017 nieruchomości. Na każdych 1000 mieszkańców przypadają zatem 402

mieszkania. Jest to wartość większa od wartości dla województwa lubelskiego oraz porównywalna do średniej dla całej Polski. 100,0% mieszkań zostało przeznaczonych na cele indywidualne.

Przeciętna liczba pokoi w nowo oddanych mieszkaniach w gminie Wyryki to 5,00 i jest znacznie większa od przeciętnej liczby izb dla województwa lubelskiego oraz znacznie większa od przeciętnej liczby pokoi w całej Polsce.

Przeciętna powierzchnia użytkowa nieruchomości oddanej do użytkowania w 2020 roku w gminie Wyryki to 139,00 m² i jest znacznie większa od przeciętnej powierzchni użytkowej dla województwa lubelskiego oraz znacznie większa od przeciętnej powierzchni nieruchomości w całej Polsce.

Kapitał społeczny, edukacja, kultura i ochrona zdrowia

Organizacje pozarządowe podejmujące działania na rzecz społeczności lokalnej są ważnym ogniwem wspólnoty samorządowej, jaką stanowi gmina. Działania podejmowane przez organizacje pozarządowe sprawiają, że rośnie ich rola w kreowaniu pozytywnych zmian w środowisku lokalnym, co ma również wpływ na rozwój i promocję jednostki samorządu terytorialnego. Organizacje pobudzają aktywność obywatelską, uczą dialogu społecznego, są łącznikiem pomiędzy obywatelami, a władzą.

Na terenie Gminy Wyryki działalność prowadzą m.in. następujące organizacje pozarządowe:

1. Stowarzyszenie „Tradycja i Nowoczesność” w Wyrykach
2. Stowarzyszenie Edukacji Regionalnej i Integracji Kulturowo Społecznej „EDUR Zabagonie” w Zahajkach
3. „Gościniec” Stowarzyszenie na Rzecz Rozwoju Miejscowości Kaplonosy
4. Towarzystwo Inicjatyw Kulturalno – Społecznych „AD ASTRA” w Wyrykach
5. Stowarzyszenie Aktywności Obywatelskiej „Koalicja Kulturalna” w Wyrykach
6. Ludowy Klub Sportowy „Agros” w Suchawie
7. Uczniowski Klub Sportowy „Olimpia” w Wyrykach
8. Koło Gospodyń Wiejskich w Lubieniu
9. Koło Gospodyń Wiejskich „Suchawianki” w Suchawie
10. Koło Gospodyń Wiejskich „Wolanki” w Wyrykach – Woli
11. Koło Gospodyń Wiejskich „Swańki” w Wyrykach – Połód
12. Ochotnicza Straż Pożarna w Horostycie
13. Ochotnicza Straż Pożarna w Wyrykach
14. Ochotnicza Straż Pożarna w Zahajkach.

Istotnym aspektem rozwoju Gminy są możliwości rozwojowe jej społeczności, a jednym z kluczowych aspektów rozwoju mieszkańców jest dostęp do wysokiej jakości edukacji. Przyczynić się ona może do zwalczania negatywnych zjawisk społecznych, m.in. ubóstwa, wykluczenia społecznego, problemu niedostosowania kwalifikacji mieszkańców do potrzeb rynku pracy - a tym samym bezrobocia. W perspektywie czasu zmiany w tym zakresie bezpośrednio przekładać się będą na poprawę sytuacji społeczno-gospodarczej Gminy.

Istniejąca infrastruktura edukacyjna dostępna na obszarze Gminy Wyryki jest zadawalająca oraz spełnia podstawowe wymagania i potrzeby mieszkańców. Obecnie sieć szkolno - przedszkolna w Gminie Wyryki obejmuje dwie placówki: Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Kaplonosach i Szkoła Podstawowa im. Armii Krajowej w Wyrykach.

Opis szkół przedstawia się następująco:

1) Szkoła Podstawowa w Wyrykach:

- 10 oddziałów – 86 uczniów;
- punkt przedszkolny w Wyrykach – 10 dzieci;
- punkt przedszkolny w Suchawie – 5 dzieci.

łącznie w roku szkolnym 2020/2021 do Szkoły Podstawowej w Wyrykach uczęszczało 101 osób, w 12 oddziałach.

2) Szkoła Podstawowa w Kaplonosach:

- 9 oddziałów szkoły podstawowej – 61 uczniów;
- punkt przedszkolny w Kaplonosach – 13 dzieci.

łącznie w roku szkolnym 2020/2021 do Szkoły Podstawowej w Kaplonosach uczęszczało 74 uczniów, w 10 oddziałach.

W roku 2021 w gminie Wyryki w dwóch placówkach - 17 oddziałach- uczyło się 175 uczniów. Dla porównania w 2008 roku w gminie Wyryki placówkę miały 2 szkoły podstawowe, w których w 12 oddziałach uczyło się 156 uczniów. Stosunkowo niewielka liczba uczniów, w porównaniu do większych gmin wiejskich powiatu włodawskiego, powoduje, iż infrastruktura edukacyjna Gminy Wyryki jest dobrze zorganizowana. Wszyscy uczniowie są bowiem zebrani w dwóch placówkach.

Utrzymanie małych szkół (liczebność uczniów) stanowi duże obciążenie dla budżetu Gminy. Negatywne trendy demograficzne, takie jak np. niska liczba urodzeń na obszarze Gminy mogą wymusić kolejne reorganizacje jej infrastruktury edukacyjnej. W 2021 roku subwencja oświatowa wynosiła 1 747 366,00 zł, dotacje i inne dochody wyniosły 224 581,80 zł, a wydatki na oświatę ogółem 4 532 331,96 zł. Brakująca kwota jest pokrywana ze środków własnych gminy. Dla porównania w 2020 roku subwencja oświatowa wynosiła 1 745 230,00 zł, dotacje i inne dochody wyniosły 268 192,08 zł, a wydatki na oświatę ogółem 3 846 291,83 zł. Warunki lokalowe i bazę dydaktyczną gminnych szkół można ocenić jako dobre. Szkoły w Wyrykach i Kaplonosach są dobrze wyposażone pod względem bazy dydaktycznej. W 2021 roku obie szkoły zostały poddane gruntownej termomodernizacji obejmującej m.in. wykonanie docieplenia ścian zewnętrznych, fundamentów, stropów. Wymianę podłóg drewnianych na parterach obu budynków, wykonanie odwodnienia, wymianę obróbek blacharskich i orynnowania, wykonano instalacje fotowoltaiczne na potrzeby szkół. Realizacja zadań była możliwa dzięki pozyskaniu przez Gminę Wyryki środków finansowych w ramach naboru Regionalnego Programu Operacyjnego.

Nauczyciele w szkołach w Wyrykach i Kaplonosach realizują programy wychowawczo – profilaktyczne dostosowane do aktualnych potrzeb. Osiągnięcia uczniów są stale

monitorowane, doceniane i nagradzane. Gmina zapewnia dowożenie dzieci do szkół. Dla zapewnienia bezpieczeństwa uczniom dojeżdżającym, w szkołach organizowane są zajęcia pozalekcyjne, w tym opiekuńcze. W szkołach organizowane jest dożywianie, z którego korzysta większość uczniów.

Na podstawową bazę sportowo-rekreacyjną Gminy Wiryki składają się hala sportowa wraz z wyposażeniem oraz obiekty sportowo – rekreacyjne (boisko sportowe, siłownia zewnętrzna, plac zabaw) przy Szkole Podstawowej w Wirykach oraz sala sportowa z wyposażeniem oraz obiekty sportowo – rekreacyjne (boisko sportowe, plac zabaw) przy Szkole Podstawowej w Kaplonosach. Na obszarze Gminy działa "Agros" Ludowy Klub Sportowy Suchawa w Wirykach oraz boisko piłkarskie. Przy Zespole Szkół w Wirykach działa uczniowski Klub Sportowy "Olimpia Wiryki".

Jednostką organizacyjną, poprzez którą Gmina Wiryki realizuje zadania ustawowe w sferze kultury jest Gminna Biblioteka Publiczna w Wirykach wraz z jej filią w Horostycie. Zbiory biblioteczne w 2021 roku liczyły ogółem 10980 woluminów. Zarejestrowano ogółem 393 czytelników, którzy w ciągu roku wypożyczyli 4249 książek.

Gminna Biblioteka Publiczna to miejsce działania Klubu Seniora utworzonego w 2020 roku. Finansowanie zajęć realizowanych w ramach projektu adresowanego do osób w wieku 60+ zamieszkujących na terenie gminy Wiryki jest możliwe dzięki pozyskanym środkom zewnętrznym. Seniorzy korzystają z oferty zajęć m.in. komputerowych, sportowych, artystycznych, czy kulinarnych. Oprócz wymienionych działań zostały zrealizowane i rozliczone trzy projekty: „Książkowe inspiracje na każdą porę roku”, „Wokół tradycyjnej zabudowy drewnianej Wiryk” i „zakup nowości wydawniczych”, na które biblioteka otrzymała dofinansowanie w kwocie 59 000,00 zł.

Działalność Gminnej Biblioteki Publicznej poprzez różnorodną ofertę wydarzeń kulturalnych, w tym zajęć różnego rodzaju, wpływa pozytywnie na społeczność lokalną, jej otwartość i aktywność. Jest to bowiem swego rodzaju lokalne miejsce spotkań zarówno dzieci, młodzieży, jak i dorosłych, wpływające na budowanie więzi społecznych, pogłębiające jednocześnie przywiązanie do miejsca zamieszkania.

Znaczącą przeszkodą w rozwoju Gminy w obszarze kultury są ograniczone zasoby kadrowo-lokalowe do prowadzenia takiej działalności, a także niewystarczające środki finansowe, które mogłyby zostać na nią przeznaczone.

Podstawową opiekę zdrowotną mieszkańcom Gminy zapewnia Niepubliczny Zakład Opieki Zdrowotnej SALUS S.C. w Wirykach, w którego skład wchodzi:

Poradnia (gabinet) lekarza POZ, Poradnia (gabinet) pielęgniarki środowiskowej – rodzinnej, Poradnia (gabinet) położnej środowiskowej – rodzinnej, Gabinet stomatologiczny, Gabinet zabiegowy, Punkt szczepień, Poradnia medycyny szkolnej.

Na terenie Gminy funkcjonuje Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc w Adampolu. Jest to placówka ukierunkowana na diagnostykę i leczenie wszelkich

schorzeń układu oddechowego, w tym gruźlicy. Posiada doświadczoną kadre lekarską i pielęgniarską oraz nowoczesne zaplecze diagnostyczne. Jeden z oddziałów jest przystosowany do izolacji chorych na gruźlicę zgodnie z obowiązującymi przepisami. Jest to jedna z dwóch funkcjonujących na Lubelszczyźnie placówek specjalistycznych-pulmonologicznych, znajdujących się w sieci szpitali, zajmujących się stacjonarnym leczeniem gruźlicy płuc. Na terenie Gminy Wyryki, wg danych GUS, działają 2 przychodnie, 1 apteka przy ZOZ.

Pomoc społeczna i bezpieczeństwo

Problemami i kwestiami pomocy społecznej zajmuje się Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Wyrykach. Świadczy on pomoc w formie świadczeń pieniężnych, oferuje również wsparcie w naturze i pomoc usługową w postaci pracy socjalnej bądź usług opiekuńczych. Pomoc jest przyznawana w głównej mierze z powodu ubóstwa, sieroctwa, bezdomności, potrzeby ochrony macierzyństwa, niepełnosprawności, bezradności w sprawach opiekuńczo – wychowawczych i prowadzenia gospodarstwa domowego, klęsk żywiołowych, trudności w przystosowaniu się do życia po zwolnieniu z zakładu karnego, narkomanii oraz alkoholizmu.

Osobom, które objęte są pomocą społeczną, udzielana jest pomoc na terenie Gminy w formie zasiłków stałych, okresowych, celowych, dożywiania dzieci w szkole.

GOPS realizuje zadania wynikające z ustawy o pomocy społecznej, ustawy o dodatkach mieszkaniowych, ustawy o świadczeniach rodzinnych oraz ustawy o zaliczce alimentacyjnej i postępowaniu wobec dłużników alimentacyjnych.

W 2020 roku w gminie Wyryki stwierdzono szacunkowo (w oparciu o dane powiatowe) 33 przestępstw. Oznacza to, że na każdych 1000 mieszkańców odnotowano 12,96 przestępstw. Jest to wartość mniejsza od wartości dla województwa lubelskiego oraz znacznie mniejsza od średniej dla całej Polski. Wskaźnik wykrywalności sprawców przestępstw dla wszystkich przestępstw ogółem w gminie Wyryki wynosi 88,50% i jest większy od wskaźnika wykrywalności dla województwa lubelskiego oraz znacznie większy od wskaźnika dla całej Polski.

W Gminie Wyryki nie funkcjonuje posterunek policji, a jej obszar podlega jako rejon służbowy Rewirowi Dzielnicowych Wydziału Prewencji KPP we Włodawie. Gmina obsługiwana jest przez dzielnicowego z ww. komórki organizacyjnej KPP we Włodawie (rejon 4 – stanowi gmina Wyryki i gmina Hanna).

O bezpieczeństwo mieszkańców w zakresie ochrony przeciwpożarowej i przeciwpowodziowej dba straż pożarna. Na obszarze Gminy Wyryki działają 3 jednostki Ochotniczych Straży Pożarnych skupiające w swych szeregach 66 członków:

- Ochotnicza Straż Pożarna w Horostycie,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Wyrykach,
- Ochotnicza Straż Pożarna w Zahajkach.

Jednostka OSP w Zahajkach oraz jednostka OSP Wyryki włączone są do Krajowego Systemu Ratowniczo – Gaśniczego.

Gospodarka i rolnictwo

Na podstawie danych z GUS (wg stanu na 31.12.2020 r.) w gminie Wyryki w roku 2020 w rejestrze REGON zarejestrowanych było 136 podmiotów gospodarki narodowej, z czego 96 stanowiły osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą. Największą liczbę stanowią mikroprzedsiębiorstwa (127), małych przedsiębiorstw jest 8, odnotowano 1 średnie przedsiębiorstwo- dane GUS, 2020 r. Do wiodących branż w gminie zaliczyć należy: zakłady usług leśnych, stolarnie, sklepy spożywczo – przemysłowe, firmy transportowe, przewozy osób oraz firmy remontowo – budowlane. Największym pracodawcą na terenie gminy Wyryki jest Samodzielny Publiczny Zakład Opieki Zdrowotnej Gruźlicy i Chorób Płuc w Adampolu, po nim- Energia Natura Kaplanosy oraz Urząd Gminy. Biorąc pod uwagę podmioty gospodarcze na obszarze Gminy Wyryki według sekcji PKD 2007 należy stwierdzić, że podstawową dziedziną działalności przedsiębiorstw są: Przemysł i Budownictwo – 36 podmiotów oraz Pozostała działalność usługowa – 75 podmiotów. 18,38% (25) podmiotów jako rodzaj działalności deklarowało rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo i rybactwo, jako przemysł i budownictwo swój rodzaj działalności deklarowało 26,47% (36) podmiotów, a 55,15% (75) podmiotów w rejestrze zakwalifikowana jest jako pozostała działalność. Wśród osób fizycznych prowadzących działalność gospodarczą w gminie Wyryki najczęściej deklarowanymi rodzajami przeważającej działalności są Budownictwo (25.0%) oraz Rolnictwo, leśnictwo, łowiectwo. Na obszarze Gminy Wyryki nie występuje żadna specjalna strefa ekonomiczna, Gmina również nie prowadzi systemu zachęt w postaci zwolnień podatkowych dla inwestorów tworzących nowe miejsca pracy. Nie występują tereny przemysłowe.

Gmina Wyryki posiada duży potencjał do rozwoju turystyki. Do największych atrakcji turystycznych obszaru należą wspomniane we wcześniejszych rozdziałach walory przyrodniczo-krajobrazowe oraz praktycznie niezdegradowane środowisko naturalne. Jakość powietrza gminy Wyryki należy określić jako bardzo dobrą. Zorganizowanych terenów rekreacyjno-wypoczynkowych na terenie gminy nie ma, jedynie w okolicy Suchawy w dolinie Włodawki takie tereny można tworzyć. Potencjał ten jednak jest niewykorzystany, w Gminie brakuje podmiotów gospodarki narodowej działających w branży turystycznej i okołoturystycznej. Ma to wpływ na trudną sytuację gospodarczą Gminy w sektorze działalności pozarolniczej. Niska aktywność gospodarcza mieszkańców należy do głównych problemów sfery gospodarczej i hamuje proces rozwoju Gminy Wyryki.

Gmina Wyryki jest jedną z gmin powiatu włodawskiego o najmniejszej liczbie osób bezrobotnych (po gminie Hanna i Stary Brus). Pod kątem liczby bezrobotnych kobiet również zajmuje trzecią pozycję wśród najmniej licznych gmin. Biorąc pod uwagę wskaźnik - udział osób bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym wg płci, widoczny jest niekorzystny trend Gminy Wyryki (ogółem 11 %) w stosunku do województwa lubelskiego (ogółem 5,5 %) i powiatu włodawskiego (ogółem 9,6 %). Jeszcze bardziej niekorzystnie wypada wskaźnik - udział mężczyzn bezrobotnych zarejestrowanych w liczbie ludności w wieku produkcyjnym. Dla Gminy

Wyryki wynosi 13,3 %, w stosunku do województwa lubelskiego - 6,1 % i powiatu włodawskiego – 11,6 %. Powyższe wskazuje, że kobiety z Gminy Wyryki lepiej sobie radzą na rynku pracy.

Gmina Wyryki jako jednostka typowo rolnicza zmagają się z problemem ukrytego bezrobocia (tzw. agrarnego). Jest to sytuacja, w której osoba pozostaje bez jakiegokolwiek zatrudnienia, jest gotowa do podjęcia pracy, ale z różnych powodów nie rejestruje się w urzędzie jako bezrobotny lub nie szuka pracy, gdyż na podstawie wcześniejszych doświadczeń jest przekonana, że jej nie znajdzie.

Bezrobociem ukrytym nazywamy również zjawisko braku odpowiedniej pracy dla osób wykształconych, które mają nieraz jedynie wybór pomiędzy byciem bezrobotnym lub wykonywaniem pracy nieodpowiedniej do poziomu wykształcenia i specjalności.

Gmina Wyryki to typowa gmina rolnicza, która posiada powierzchnię 6 632,64 ha użytków rolnych. Wg Raportu o stanie gminy Wyryki za 2021 r. funkcjonuje tu 837 gospodarstw rolnych. Grunty orne zajmują ponad 30 % powierzchni gminy. Przeważają tu małe gospodarstwa rolne, w których oprócz podstawowych upraw hoduje się głównie trzodę chlewną i bydło. Struktura użytkowania terenów wg Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wyryki - w użytkach rolnych gminy - 70,1% zajmują grunty orne, ok. 30% łąki i pastwiska, sady zaś 0,3%. Do wielkoobszarowych gospodarstw należy 812 ha użytków rolnych, w tym 330 ha łąk i pastwisk. W Gminie Wyryki w 2021 r. dominują gospodarstwa rolne o powierzchni 2,01 – 5 ha, stanowią one 32,5% wszystkich gospodarstw, drugie miejsce pod względem powierzchni gospodarstw zajmują gospodarstwa nieprzekraczające 1 ha, stanowią one 21,4 % wszystkich gospodarstw. Tak duże rozdrobnienie rolnictwa w Gminie Wyryki ma wpływ na jego małą efektywność. Rolniczy charakter Gminy powinien determinować rozbudowę zakładów przetwórstwa rolno-spożywczego oraz podmiotów zajmujących się obsługą rolnictwa w Gminie.

Infrastruktura techniczna i komunikacyjna

Na aktualny układ drogowy Gminy Wyryki składają się:

- jedna droga o charakterze krajowym Nr 82 Lublin - Cyców - Włodawa - granica państwa,
- dwie drogi wojewódzkie:

Nr 812 Biała Podlaska - Wisznice - Włodawa - Chełm - Krasnystaw,

- dziewięć dróg o charakterze powiatowym.

Łączna długość drogi krajowej przebiegającej w obrębie gminy wynosi 11,3 km. dróg wojewódzkich 29,3 km. natomiast drogi o statusie powiatowym liczą 68,8 km.

Na obszarze gminy występuje piętnaście dróg gminnych, które stanowią długość 21,5 km.

Przez obszar gminy nie przechodzi linia kolejowa.

Niemal wszystkie pozostałe drogi o nawierzchni asfaltowej na terenie Gminy Wyryki (oprócz drogi gminnej Ignaców – Horostyta) stanowią sieć dróg powiatowych.

Istotną rolę w komunikacji wewnętrznej gminy pełnią drogi gminne, których stan można określić jako wymagający przebudowy. Drogi gminne, to w zdecydowanej większości drogi o nawierzchni nieutwardzonej. Zapewniają one połączenie komunikacyjne między poszczególnymi sołectwami i miejscowościami oraz zapewniają dojazd do posesji oraz dostęp do pól. W 2021 roku wykonywane były bieżące prace naprawcze pozwalające na zachowanie poprawnej przejezdności tych dróg.

Budowa i remonty dróg to zadania, które mogą być realizowane niemal wyłącznie po uzyskaniu znaczącego dofinansowania ze źródeł zewnętrznych.

Gmina Wyryki pozyskała dofinansowanie w wysokości 2 976 223,81 zł z programu rządowego Polski Ład: Program Inwestycji Strategicznych na przebudowę 3 odcinków dróg gminnych w miejscowości Wyryki – Kolonia, realizacja zadania jest zaplanowana na lata 2022 – 2023.

W wielu miejscowościach Gminy Wyryki brakuje chodników oraz innych elementów infrastruktury drogowej m.in. zatok przystankowych, wyznaczonych przejść dla pieszych, niezbędnego oznakowania poziomego i pionowego - ma to duży wpływ na poziom bezpieczeństwa społeczności lokalnej.

Gmina Wyryki uczestniczy wraz z pozostałymi gminami powiatu w zadaniu związanym z organizacją komunikacji publicznej.

Na terenie Gminy Wyryki są trzy ujęcia wody w miejscowościach: Lubień, Adampol i Suchawa. Gminna sieć wodociągowa obejmuje miejscowości: Lubień, Lipówka, Krzywowierzba, Krzywowierzba – Kolonia (gmina Dębowa Kłoda), Horostyta, Horostyta – Kolonia, Zahajki, Zahajki – Kolonia, Ignaców, Kaplonosy, Kaplonosy – Kolonia, Wyryki – Kolonia, Wyryki – Wola, Wyryki – Połód oraz Wyryki – Adampol; długość tej sieci wodociągowej wynosi 44,2 km.

W Adampolu mieszkańcy bloków tworzących wspólnoty mieszkaniowe korzystają z ujęcia wody Samodzielnego Publicznego Zakładu Opieki Zdrowotnej w Adampolu, z kolei w Suchawie własne ujęcie posiada Spółdzielnia Mieszkaniowa.

W 2018 roku została podjęta Uchwała Rady Gminy dająca mieszkańcom, którzy nie mogą korzystać ze zbiorowego zaopatrzenia w wodę, możliwość uzyskania dotacji na dofinansowanie kosztów budowy indywidualnych ujęć wody. Obszar Gminy Wyryki jest w większości zwodociągowany. W 2020 roku wykonywano bieżące naprawy związane z funkcjonowaniem gminnej sieci wodociągowej związane głównie z usuwaniem awarii hydrantów i wymianą niesprawnych zasuw.

Zasoby mieszkaniowe gminy Wyryki nie są zgazyfikowane. Gmina Wyryki posiada dostęp zarówno do sieci telefonii stacjonarnej, jak i komórkowej. Sieć Internet dostępna jest także w wersji stacjonarnej oraz mobilnej.

Na terenie Gminy Wyryki w 2021 roku odbiór i zagospodarowanie odpadów komunalnych od właścicieli nieruchomości zamieszkałych dokonywany był na podstawie przeprowadzonego postępowania przetargu nieograniczonego. przy Banku Spółdzielczym w Parczewie Oddział Wyryki został zlokalizowany Punkt Selektywnego Zbierania Odpadów Komunalnych (PSZOK).

Potencjał instytucjonalny administracji samorządowej

Istotnym czynnikiem służącym rozwojowi jednostek samorządu terytorialnego jest sprawna i efektywna administracja samorządowa, inicjująca i wspierająca działania na rzecz rozwoju swoich obszarów. Potencjał instytucjonalny Gminy rozumiany jest jako odpowiednie struktury organizacyjne, właściwe procedury działania, mechanizmy zapewniające udział społeczności lokalnej w zarządzaniu sprawami publicznymi oraz kompetentni i sprawni pracownicy administracji.

Wójt Gminy Wyryki realizuje zadania przy pomocy Sekretarza, Skarbnika i pracowników 4 referatów. W Urzędzie Gminy w Wyrykach w 2021 roku zatrudnionych było 15 pracowników administracji i 2 obsługi oraz w sezonie zimowym 3 na stanowisku robotnik gospodarczy/palacz c.o. Na kilku stanowiskach występują wakaty, a wykonywanie zakresu obowiązków zostało powierzone innym osobom.

Wójt realizuje zadania również przy pomocy gminnych jednostek organizacyjnych, są to:

- Gminny Ośrodek Pomocy Społecznej w Wyrykach
- Gminna Biblioteka Publiczna w Wyrykach (realizująca m.in. działania w obszarze kultury)
- Szkoła Podstawowa im. Jana Pawła II w Kaplonosach
- Szkoła Podstawowa im. Armii Krajowej w Wyrykach.

Podstawą gospodarki finansowej jednostek samorządu terytorialnego jest budżet i Wieloletnia Prognoza Finansowa, uchwalane corocznie przez Radę Gminy i opiniowane przez Regionalną Izbę Obrachunkową. Gmina realizowała zadania dofinansowywane ze źródeł zewnętrznych, w tym rządowych i Unii Europejskiej.

3. Obszary strategicznej interwencji Strategii rozwoju województwa i kraju

Dokumenty strategiczne i wykonawcze wymienione w tym rozdziale stanowią horyzont i swego rodzaju ramy dla Strategii Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2022-2030 oraz mają wobec niej charakter nadrzędny. Strategia została przygotowana w zgodności z tymi dokumentami. Działania zamieszczone w Strategii odpowiadają również na wyzwania szczebla europejskiego, krajowego oraz regionalnego zidentyfikowane poprzez określenie obszarów wsparcia. Zapisy Strategii Rozwoju Gminy Wyryki wpisują się w cele strategiczne i operacyjne SRWL.

Poziom regionalny

Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku jest najistotniejszym dokumentem poziomu regionalnego, mającym bezpośredni wpływ na zapisy Strategii Rozwoju Gminy Wyryki. Dokument ten został przyjęty przez Sejmik Województwa Lubelskiego Uchwałą nr/XXIV/406/2021 z dnia 29 marca 2021 r. w sprawie przyjęcia Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku. Jest to dokument stanowiący odpowiedź na problemy i wezwania stawiane przed województwem lubelskim. Strategia rozwoju wyznacza kluczowe długoterminowe cele i kierunki rozwoju województwa i jest głównym dokumentem umożliwiającym racjonalne organizowanie działań i prowadzenie skoordynowanej polityki rozwoju w długofalowym horyzoncie czasowym, jak również śródk okresowe kierunki działań

i same działania. Strategia wskazuje cele rozwojowe do realizacji przez samorząd województwa, jak również inne podmioty. Jest dokumentem wyznaczającym priorytety również dla organów decyzyjnych niższych szczebli samorządowych. Strategia rozwoju województwa lubelskiego ma charakter zintegrowany. Dokument wskazuje pogrupowane tematycznie działania adresowane do całego województwa, jak też model struktury funkcjonalno-przestrzennej regionu oraz obszary strategicznej interwencji (OSI), w których interwencja ukierunkowana jest zarówno tematycznie, jak i terytorialnie.

Zidentyfikowana w SRWL wizja rozwoju województwa lubelskiego to „Województwo lubelskie racjonalnie wykorzystując specyfikę społeczno-gospodarczą, zasoby środowiska, a także policentryczność sieci ośrodków miejskich rozwija się w sposób zrównoważony. Kreatywność i otwartość mieszkańców, aktywność naukowo-badawcza, tworzenie i stosowanie rozwiązań innowacyjnych oraz partnerstwo w zarządzaniu kształtują nowoczesny charakter regionu. Wzrasta jego znaczenie jako strategicznego producenta finalnych wyrobów bazujących na surowcach rolniczych, dostarczyciela usług prozdrowotnych i czasu wolnego. W efekcie region oferuje atrakcyjną przestrzeń do życia, pracy i inwestowania w zdrowym i bezpiecznym otoczeniu”.¹

Osiągnięciu zakładanej wizji regionu służyć mają 4 cele strategiczne w obszarach:

- Kształtowanie strategicznych zasobów rolnych (Sektor rolno-spożywczy)
- Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych (Przestrzeń)
- Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu (Gospodarka)
- Wzmacnianie kapitału społecznego (Społeczeństwo)
-

Powyższe cele rozwoju województwa lubelskiego wynikają ze zidentyfikowanych wyzwań rozwoju. Tworzą spójny i wzajemnie uzupełniający się system, w którym efekty jednych celów generują i wzmacniają efekty realizacji innych. Nadrzędną ideą jest wykorzystanie potencjałów rozwojowych, modernizacja gospodarki, innowacyjność oraz poprawa jakości życia mieszkańców regionu. W ich obrębie znajduje się 18 celów operacyjnych oraz pakiety kierunków działań, które stanowią punkt odniesienia do wszystkich działań rozwojowych na terenie Lubelszczyzny, w tym także do kierunków zagospodarowania przestrzennego oraz do opracowania dokumentów o charakterze sektorowym.

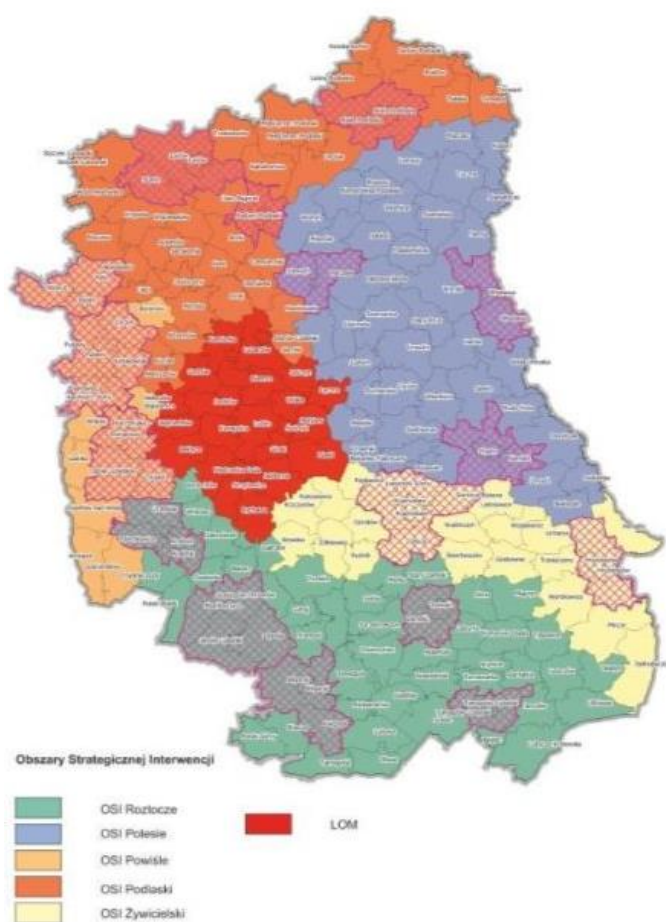
W Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 zidentyfikowano OSI o znaczeniu regionalnym, które stanowią odniesienie do wyznaczonych w KSRR 2030 obszarów strategicznej interwencji (OSI) o znaczeniu krajowym. Regionalne Obszary Strategicznej Interwencji odzwierciedlają potrzeby szczególnego wsparcia realizacji wybranych kierunków działań Strategii na określonych obszarach województwa.

OSI to obszary dla których zdefiniowano indywidualny priorytet rozwojowy, który determinuje zakres planowanego wsparcia w ramach instrumentów terytorialnych. Każdy z OSI ma wyznaczone kierunki działań i typy przedsięwzięć, których realizacja ma szczególne znaczenie dla

¹ Strategia Rozwoju Województwa Lubelskiego 2030

priorytetów rozwojowych poszczególnych subregionów funkcjonalnych. OSI stanowią wybór strategiczny, którego konsekwencją jest skierowanie interwencji publicznej na dany obszar. OSI wskazywane są w strategiach rozwoju zarówno na poziomie krajowym, regionalnym, jak i lokalnym.

Rysunek 3 Obszary Strategicznej Interwencji w województwie lubelskim

Uwzględniając OSI o znaczeniu krajowym, wymiar terytorialny SRWL zawiera dwa typy obszarów wymagających zapewnienia komplementarności wsparcia na poziomie krajowym i regionalnym, tj:

- obszary zagrożone trwałą marginalizacją
- miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze

Zgodnie ze Strategią Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku - obszary zagrożone trwałą marginalizacją to mniejsze miasta oraz obszary wiejskie, które ze względu na występujące cechy problemowe wpływające na niekorzystną sytuację społeczno-gospodarczą zostały określone jako strefa opóźnienia urbanizacyjnego. Dlatego też, do tych obszarów skierowane będzie

odpowiednie wsparcie na poziomie krajowym i regionalnym. Wśród oczekiwanych efektów podejmowanych działań wymienić należy np.: rozwój lokalnych firm, wzrost liczby lokalnych miejsc pracy, wzrost dochodów mieszkańców oraz bazy dochodowej samorządów terytorialnych. Istotne będzie również wzmocnienie powiązań funkcjonalnych obszarów wiejskich z miastami, stanowiącymi lokalne ośrodki wzrostu, które zapewniają odpowiedni dostęp mieszkańców do rynku pracy.

Wyznaczone w województwie OSI subregionalne uwzględniają krajową politykę rozwoju regionalnego ukierunkowaną terytorialnie, wyrażoną poprzez krajowe OSI określone w KSRR 2030, tj. obszary zagrożone trwałą marginalizacją oraz miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze. Granice OSI wyznaczane są na podstawie granic administracyjnych gmin.

Na poziomie regionalnym Gmina Wyryki znalazła się w **OSI Polesie**. Kierunki interwencji / tematyczne obszary wsparcia dla OSI Polesie w kontekście realizacji celów i kierunków działań SRWL to:

W ramach celu 1.1 Poprawa konkurencyjności gospodarstw rolnych:

- Poprawa warunków wodnych, w tym retencjonowanie, melioracje i nawodnienia, ochrona i lepsze wykorzystanie wód,

- Rozwój agroturystyki i turystyki wiejskiej jako istotnego elementu regionalnej oferty turystycznej oraz ważnego czynnika poprawy ekonomicznej gospodarstw rolnych.

W ramach celu 2.1 Zrównoważony rozwój systemów infrastruktury technicznej:

- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych powiązań komunikacyjnych z uwzględnieniem szkieletowego układu dróg ekspresowych (S19, S17 i S12) oraz planowanej autostrady A2, w tym budowa obwodnic miast,

- Poprawa regionalnych i międzyregionalnych połączeń kolejowych z uwzględnieniem Programu Kolejowego CPK Centralny Port Komunikacyjny.

W ramach 2.4 Ochrona walorów środowiska:

- Wspieranie działań na rzecz ochrony i kształtowania zasobów wodnych, w tym racjonalizacji wielkości poboru wody, rozwój i modernizacja oczyszczalni ścieków, zwiększanie małej retencji i renaturyzacji rzek,

- Ochrona wartości przyrodniczych, w tym krajobrazu, siedlisk i bioróżnorodności.

W ramach celu 3.4 Innowacyjne wykorzystanie walorów przyrodniczo--kulturowych, rozwój sportu i usług wolnego czasu:

- Wspieranie tworzenia kompleksowej oferty turystycznej w oparciu o marki regionalne i terytorialne – pakietowanie i sieciowanie

- Rozwijanie produktów i oferty wydarzeń wykorzystujących unikalne zasoby lokalne (np. kuchnię, wydarzenia historyczne, tradycje, materialne i niematerialne dziedzictwo kulturowe, walory środowiskowe, wydarzenia związane z przejawami współczesnej twórczości artystycznej, wydarzenia sportowe)

- Organizacja punktów usług i obsługi turystycznej dla turystyki zmotoryzowanej (np. caravanning, turystyka motocyklowa),

- Rozwój infrastruktury sprzyjającej tworzeniu zróżnicowanej oferty opartej o różne formy turystyki (np. kajakową, rowerową, nordic walking, konną, kulturową, historyczną, przyrodniczą, kulinarną itp.),

- Wspieranie rozwoju przemysłów kreatywnych oraz przemysłów kultury, przedsiębiorczości bazującej na lokalnych zasobach, dziedzictwie kulturowym i usługach edukacyjnych,

- Ochrona zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym poprzez rozwijanie funkcji użytkowej obiektów kulturowych.

W ramach celu 4.4 Wzmocnienie współpracy transgranicznej i międzyregionalnej:

- Wspieranie działań i współpraca z właściwymi podmiotami na rzecz realizacji inwestycji sprzyjających pogłębianiu kontaktów międzyregionalnych, w tym w zakresie infrastruktury granicznej (budowa i rozbudowa przejść granicznych oraz dostosowanie ich do obsługi ruchu

turystycznego) oraz poprawiającej dostępność do przejść granicznych (drogi, linie kolejowe, parkingi buforowe, infrastruktura turystyczna),

- Wspieranie działań na rzecz ochrony zasobów przyrodniczych na obszarach przygranicznych oraz rozwój zintegrowanej turystyki transgranicznej.

OSI – poziom krajowy

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030 (KSRR 2030) wskazuje, że istotą polityki regionalnej jest zapewnienie bardziej zrównoważonego rozwoju poszczególnych części kraju (regionów, obszarów miejskich i wiejskich) w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym.

Według KSRR cel główny polityki regionalnej do roku 2030 r to „efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co stworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiągnięciu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym”.²

Cel główny polityki regionalnej do roku 2030 realizowany będzie w oparciu o uzupełniające się trzy cele szczegółowe.

- Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym
- Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych
- Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie

Jeżeli chodzi o OSI na poziomie krajowym należy wśród nich wskazać główne obszary wymagające wsparcia z poziomu krajowego które obejmują tereny o niekorzystnych warunkach. OSI w KSRR to:

- obszary zagrożone trwałą marginalizacją,
- miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze, wschodnia Polska oraz Śląsk.

Obszar Strategicznej Interwencji to „określony w strategii rozwoju obszar o zidentyfikowanych lub potencjalnych powiązaniach funkcjonalnych lub o szczególnych warunkach społecznych, gospodarczych lub przestrzennych, decydujących o występowaniu barier rozwoju lub trwałych, możliwych do aktywowania, potencjałów rozwojowych, do którego jest kierowana interwencja publiczna łącząca inwestycje, w szczególności gospodarcze, infrastrukturalne lub w zasoby ludzkie, finansowane z różnych źródeł, lub rozwiązania regulacyjne”. Na terenie województwa lubelskiego należą do nich: a) obszary zagrożone trwałą marginalizacją – obejmujące 140 spośród 213 JST w regionie, b) miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze – 11 spośród 48 w regionie.

Należy podkreślić, że Gmina Wyryki znalazła się na liście gmin zagrożonych trwałą marginalizacją. KSRR wskazuje również problemy zdiagnozowane m.in. dla województwa lubelskiego, które dotyczą również terenu gminy Wyryki. Są to: rosnący udział osób starszych

² Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

w strukturze ludności Polski, niskie wartości wskaźnika współczynnika aktywności zawodowej w wieku 15-64 lata, niski wskaźnik liczby przedsiębiorstw na 1000 mieszkańców, niewystarczająca liczba instytucji opieki nad małymi dziećmi, peryferyjne i przygraniczne położenie oraz problem z dostępnością transportową, tak wewnętrzną, jak i zewnętrzną, dostępność komunikacyjna (w tym IT), elektroenergetyczna, migracja młodych i wykształconych mieszkańców.

4. Wizja i misja rozwoju Gminy

Określenie wizji i misji Gminy jest szczególnie istotnym elementem budowania strategicznych planów rozwoju obszaru, bowiem jest punktem wyjściowym, tworzącym swoistego rodzaju ramy do wyznaczania celów do osiągnięcia w określonej perspektywie czasowej. Wizja i misja Gminy będzie realizowana przez szereg dokumentów o charakterze strategicznym i planistycznym, dlatego ich wyznaczenie ma tak istotne znaczenie dla budowania spójnej i harmonijnej koncepcji rozwoju danego obszaru.

Wizja rozwoju Gminy, to określenie stanu pożądanego, do którego dążą władze Gminy w zakładanej perspektywie czasowej. Zatem ma ona odpowiadać na pytanie: jak będzie wyglądać dany obszar, uwzględniając wartości i cele najważniejsze dla społeczności lokalnej.

Wizja rozwoju Gminy Wyryki przedstawia zatem jej docelowy obraz w założonym horyzoncie czasowym - do 2030 roku. Stanowi ona słowne odwzorowanie wizerunku obszaru, do którego dążą władze Gminy, społeczność lokalna oraz wszyscy inni interesariusze Strategii. Wizja ta zostanie osiągnięta dzięki realizacji założonych, spójnych z przyjętym kierunkiem rozwoju, celów strategicznych i wykorzystywaniu odpowiednich egzogenicznych i endogenicznych warunków rozwoju.

Wizja obszaru Gminy Wyryki odnosi się do najistotniejszych elementów rozwoju gminy, skonstruowanych w odpowiedzi na problemy wynikające z diagnozy dedykowanej gminie Wyryki jak i opisanych w kontekście wojewódzkim i krajowym:

Gmina Wyryki w 2030 roku jest przyjazną i atrakcyjną przestrzenią do życia i rozwoju dla mieszkańców o rozwiniętej, dopasowanej do ich potrzeb infrastrukturze i uporządkowanej, bezpiecznej przestrzeni publicznej. Sprzyja integracji społecznej, budując postawy zaangażowania i współuczestnictwa w rozwoju Gminy. Zapewnia bogatą ofertę kulturalną, turystyczną, edukacyjną i rekreacyjną swoim mieszkańcom, a także odwiedzającym.

Gmina w pełni wykorzystuje swoje potencjały rozwojowe, będąc atrakcyjnym miejscem do wypoczynku i rekreacji dla turystów i mieszkańców. Jest miejscem sprzyjającym dynamicznemu rozwojowi lokalnej przedsiębiorczości i rolnictwa w myśl zasady zrównoważonego rozwoju.

Gmina Wyryki jest jednostką zaangażowaną w rozwój obszaru, poprzez zaangażowanie we współpracę z innymi samorządami, otwartą na dialog i współpracę międzysektorową.

Za realizację wizji rozwoju Gminy Wyryki odpowiadają jej interesariusze: władze Gminy, jednostki organizacyjne Gminy, instytucje publiczne z obszaru Gminy, organizacje pozarządowe, przedsiębiorcy, rolnicy, mieszkańcy, podmioty działające wspólnie również z innymi samorządami.

Misja w rozwoju Gminy stanowi natomiast wyznaczenie ogólnych kierunków działań w rozwoju obszaru, biorąc pod uwagę najistotniejsze wartości i potrzeby jej mieszkańców.

Sformułowana poniżej misja rozwoju Gminy Wyryki obrazuje zatem w sposób ogólny działania, które podejmują władze Gminy, jako podmiot wdrażający dokumenty o charakterze strategicznym we współpracy z pozostałymi interesariuszami, mające na celu realizację zadań i obowiązków ustawowych, przy jednoczesnym odpowiadaniu na potrzeby lokalnej społeczności. Uwzględniono w niej cechy wyróżniające Gminę, walory naturalne, dostępne zasoby oraz potrzeby i oczekiwania jej mieszkańców.

Misją rozwojową Gminy Wyryki jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju społeczno-gospodarczego jej obszaru, pozwalające na podnoszenie jakości życia społeczności lokalnej.

Gmina w pełni wykorzystuje posiadane zasoby i walory, a także endogeniczne i egzogeniczne potencjały rozwojowe, przyczyniając się do podnoszenia własnej atrakcyjności osiedleńczej i inwestycyjnej.

Gmina w pełni wykorzystuje zasoby i walory dziedzictwa kulturowego, religijnego, przyrodniczego i terytorialnego do promocji jako miejsca atrakcyjnego turystycznie. Podejmowanie skutecznych działań dążących do systematycznego i zintegrowanego rozwoju turystyki, przedsiębiorczości, rolnictwa i kapitału ludzkiego pozwala na zbudowanie trwałej przewagi konkurencyjnej Gminy.

Skuteczna współpraca międzysamorządowa i międzysektorowa pozwala na osiągnięcie efektu synergii i pobudzanie szerszego rozwoju całego obszaru.

Zarysowane powyżej: wizja i misja rozwoju Gminy Wyryki stanowią podstawę wyznaczenia kluczowych celów strategicznych i operacyjnych, pozwalających na sukcesywne realizowanie założonych kierunków rozwojowych Gminy.

5. Cele i potrzeby rozwojowe Gminy

Przedstawiona w rozdziale powyżej wizja Gminy Wyryki obrazuje wynikową efektów realizacji Strategii Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2022-2030, wespół z innymi dokumentami o charakterze strategicznym i planistycznym. Osiągnięcie założonego efektu docelowego, jakim jest ww. wizja, wymaga wyznaczenia celów strategicznych i służących ich realizacji celów operacyjnych, stanowiących swego rodzaju kamienie milowe, których sukcesywne osiągnięcie będzie przybliżyło Gminę do jej docelowego stanu. Nakreślenie celów strategicznych i operacyjnych Gminy pozwoli

w kolejnym rozdziale określić kierunki działań niezbędne do podjęcia, celem ograniczenia lub całkowitego wykluczenia problemów rozwojowych obszaru zidentyfikowanych w części diagnostycznej Strategii. Dla osiągnięcia trwałych rezultatów szczególnie istotnym jest wykorzystywanie wewnętrznych potencjałów Gminy, przy jednoczesnym identyfikowaniu zewnętrznych szans rozwojowych.

Dla realizacji Strategii wyszczególniono **pięć komplementarnych celów strategicznych**. Stanowią one z jednej strony odpowiedź na zdiagnozowane problemy zidentyfikowane podczas procesu diagnozy aktualnej sytuacji Gminy, z drugiej - kierunki ku realizacji założonej wizji i misji Gminy. Wyznaczone dla Gminy cele strategiczne obejmują zarówno wymiar społeczny, gospodarczy, przestrzenny jak i środowiskowy. Harmonizują z celami zarysowanymi dla rozwoju województwa lubelskiego oraz są spójne ze wskazaniami Krajowej Strategii Rozwoju Regionalnego 2030.

Wieloetapowe określanie kierunków rozwoju Gminy Wyryki jest efektem pracy zespołu składającego się z przedstawicieli Urzędu Gminy Wyryki i ekspertów zewnętrznych. Poniżej zdefiniowano cele strategiczne Gminy Wyryki do roku 2030:

Cel strategiczny 1. Efektywne wykorzystanie walorów środowiskowych i terytorialnych oraz historycznych Gminy Wyryki, pozwalające na stworzenie unikalnych, konkurencyjnych produktów turystycznych

Gmina Wyryki może szczycić się szczególnymi walorami krajobrazowymi oraz bogatymi zasobami historyczno-kulturowymi, w tym o charakterze religijnym i patriotycznym. Należy wykorzystać położenie gminy idealne do ożywienia turystycznego:

- peryferyjne, w oddali od większych ośrodków,
- z bogatą przestrzenią terenów zielonych, w tym lasów,
- na terenie pogranicza
- z ofertą zabytków architektury drewnianej.

Aspekty te, właściwie wykorzystane i wypromowane, stanowią mogą niewątpliwą przewagę konkurencyjną Gminy. Dlatego też szczególnie istotnym jest przygotowanie zróżnicowanej oferty turystyczno-rekreacyjnej, pozwalającej na wygenerowanie zwiększonego, w stosunku do obecnego, poziomu ruchu turystycznego. Pozwoli to na ożywienie gospodarki Gminy, nie tylko w branży turystycznej, ale także branżach pokrewnych. Atrakcyjność turystyczna stanowi bowiem główny wewnętrzny potencjał Gminy, który obecnie nie jest dostatecznie wykorzystany. Atrakcyjność turystyczna powinna być zbudowana na dwóch filarach:

1. Terytorialnie peryferyjne położenie i naturalna produkcja rolno-owocowo-warzywna pretenduje do rozwoju agroturystyki,
2. Naturalne walory środowiskowe oraz zasoby historyczne obligują do zbudowania oferty wycieczkowej.

Dla osiągnięcia tak określonego celu 1 niniejszej Strategii konieczne jest stworzenie infrastruktury turystycznej i rekreacyjnej, okołoturystycznej oraz zintensyfikowanie działań w zakresie promocji turystycznej. Gmina w celu stworzenia ww. infrastruktury może wejść we współpracę międzysamorządową lub międzysektorową (np. w celu dołączenia do działań związanych z Organizacją szlaku Architektury Drewnianej Województwa Lubelskiego).

Osiągnięcie zdefiniowanego powyżej celu możliwe będzie dzięki realizacji celów operacyjnych:

Cel operacyjny 1.1. Przeznaczenie i zagospodarowanie nowych obszarów w Gminie Wyryki oraz dostosowanie obecnych przestrzeni publicznych pod działalność związaną z turystyką, kulturą i rekreacją

Cel operacyjny 1.2. Zwiększenie dostępności terenów o szczególnych walorach turystycznych na obszarze Gminy Wyryki

Cel operacyjny 1.3. Ochrona i renowacja miejsc i obiektów zabytkowych wymagających interwencji na obszarze Gminy Wyryki

Cel operacyjny 1.4. Poprawa stanu infrastruktury okołoturystycznej: budowa nowych oraz rozbudowa istniejących elementów niezbędnych do zwiększania atrakcyjności turystycznej Gminy Wyryki

Cel operacyjny 1.5. Stymulowanie działań związanych ze stworzeniem wysokiej jakości infrastruktury obsługi ruchu turystycznego na terenie Gminy Wyryki i przedsiębiorczości okołoturystycznej

Cel operacyjny 1.6. Stymulowanie i wspieranie działań zmierzających do odtwarzania, zachowania i kultywowania lokalnych tradycji Gminy Wyryki

Cel strategiczny 2. Podniesienie atrakcyjności osiedleńczej Gminy Wyryki oraz podniesienie jakości życia jej mieszkańców

Do głównych elementów świadczących o atrakcyjności osiedleńczej obszaru należą: dostępność wysokiej jakości edukacji, instytucjonalnych form opieki nad dziećmi, usługi z zakresu ochrony zdrowia i opieki społecznej, a także kultury, integracji społecznej i różnorodnych form spędzania czasu wolnego. Duże znaczenie, w związku z peryferyjnym położeniem Gminy i utrudnionym dostępem do usług edukacyjnych na poziomie szkolnictwa średniego, wyższego i branżowego, mogą mieć narzędzia umożliwiające kształcenie na odległość. Wysoka jakość i dostępność tego rodzaju usług społecznych jest zatem warunkiem niezbędnym do podnoszenia poziomu życia mieszkańców Gminy oraz budowania jej atrakcyjności osiedleńczej. Cel ten w pełni wpisuje się w potrzeby mieszkańców wynikające z diagnozy obszaru Gminy i realizowany będzie przez projekty i inwestycje z zakresu rozwoju usług, infrastruktury społecznej i narzędzi cyfrowych.

Do zdefiniowanego kierunku rozwoju przyporządkowano następujące cele operacyjne:

Cel operacyjny 2.1. Rozwój wysokiej jakości infrastruktury przedszkolnej i żłobkowej w Gminie Wyryki

Cel operacyjny 2.2. Rozwój wysokiej jakości infrastruktury edukacyjnej dla dzieci i młodzieży oraz podjęcie działań w celu zwiększenia dostępu do edukacji dzieci, młodzieży, dorosłych, w tym w wieku powyżej 50 roku życia, w Gminie Wyryki

Cel operacyjny 2.3. Podnoszenie dostępności podstawowych i specjalistycznych usług z zakresu ochrony zdrowia, świadczonych w odpowiednich, adekwatnych do charakteru tych usług warunkach dla mieszkańców Gminy Wyryki

Cel operacyjny 2.4. Zapewnienie warunków do sprawowania wysokiej jakości opieki nad osobami starszymi, zależnymi, z niepełnosprawnościami na obszarze Gminy Wyryki

Cel operacyjny 2.5. Podniesienie dostępności do atrakcyjnej i funkcjonalnej publicznej infrastruktury, zapewniającej mieszkańcom Gminy Wyryki korzystne warunki do integracji i działalności społecznej

Cel operacyjny 2.6. Rozwój nowoczesnej infrastruktury drogowej Gminy sprzyjający podniesieniu dostępności transportowej jej obszaru

Cel strategiczny 3. Zrównoważone wykorzystanie walorów środowiskowych Gminy Wyryki oraz ich ochrona i kształtowanie

Kwestie związane z ochroną środowiska naturalnego i jego zrównoważonym wykorzystaniem odgrywają coraz istotniejszą rolę w planowaniu strategicznym. Jest to związane także z rosnącą świadomością społeczną związaną z nasilającymi się problemami związanymi z zanieczyszczeniem środowiska i zmianami klimatycznymi. W Gminie o tak atrakcyjnym krajobrazie środowiskowym, dbałość o dobra naturalne nabiera szczególnego znaczenia. By wizja Gminy mogła zostać osiągnięta, koniecznym jest dążenie do rozwoju społeczno-gospodarczego z poszanowaniem zasobów środowiska. Władze Gminy muszą prowadzić politykę zapewniającą bezpieczeństwo ekologiczne mieszkańców. Dlatego też realizacja trzeciego celu strategicznego zostanie zapewniona poprzez projekty i inwestycje związane z rozwojem odnawialnych źródeł energii, przedsięwzięcia wodno-ściekowe, gospodarkę odpadami i edukację ekologiczną oraz ochroną obszarów szczególnie cennych przyrodniczo.

Cel strategiczny 3 realizowany będzie przez następujące cele operacyjne:

Cel operacyjny 3.1. Rozbudowa i uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej oraz gospodarki odpadami Gminy pozwalająca na poprawę jakości życia mieszkańców przy jednoczesnej dbałości o bezpieczeństwo ekologiczne obszaru Gminy

Cel operacyjny 3.2. Podniesienie efektywności energetycznej budynków z obszaru Gminy pozwalające na zapobieganie zanieczyszczeniu i poprawę jakości powietrza atmosferycznego

Cel operacyjny 3.3. Rozwój edukacji ekologicznej oraz promocji racjonalnego, odpowiedzialnego gospodarowania unikalnymi zasobami środowiskowymi Gminy

Cel strategiczny 4. Poprawa jakości zarządzania i zdolności instytucjonalnej Gminy Wyryki oraz rozwój współpracy ponadlokalnej

Dla realizacji celu strategicznego 4 oraz osiągnięcia wizji rozwoju Gminy Wyryki konieczna jest optymalizacja i harmonizacja procedur zarządzania strategicznego i operacyjnego Gminy, podniesienie jakości usług publicznych, rozwój współpracy i budowanie społeczeństwa obywatelskiego oraz współpracy międzysamorządowej. Jak wynika z diagnozy stanu obecnego Gminy, niedostateczny potencjał instytucjonalny administracji samorządowej, trudności w nawiązywaniu trwałych i efektywnych partnerstw publicznych i społecznych, a także systemem zarządzania w niewielkim stopniu wykorzystujący partycypację społeczną, stanowią istotną barierę rozwoju społeczno-gospodarczym Gminy Wyryki.

Do zdefiniowanego kierunku rozwoju przyporządkowano następujące cele operacyjne:

Cel operacyjny 4.1. Rozwój zintegrowanych metod zarządzania Gminą poprzez spójne planowanie strategiczne oraz zarządzanie promocją obszaru Gminy

Cel operacyjny 4.2. Włączenie społeczności lokalnej w zarządzanie strategiczne rozwojem obszaru Gminy

Cel operacyjny 4.3. Podniesienie sprawności funkcjonowania Samorządu poprzez rozwój infrastruktury oraz innowacyjnych rozwiązań technicznych w Urzędzie Gminy i jednostkach podległych

Cel strategiczny 5. Podniesienie poziomu bezpieczeństwa mieszkańców i odwiedzających na terenie Gminy Wyryki

Zapewnienie bezpieczeństwa zarządzanego obszaru stanowi jedno z podstawowych zadań samorządu gminnego. W przestrzeni publicznej szczególnie ważną rolę pełni sprawna i bezpieczna infrastruktura techniczna i drogowa oraz przeciwpowodziowa. Szeroko rozumiane bezpieczeństwo mieszkańców jest kwestią kluczową, niezbędną do realizacji zidentyfikowanej wizji Gminy Wyryki. Realizacja celu strategicznego 5 skupia się na wdrożeniu działań ukierunkowanych na poprawę infrastruktury drogowej i infrastruktury towarzyszącej, co wpłynie w sposób istotny na bezpieczeństwo mieszkańców i turystów. W ramach realizacji przedmiotowego celu strategicznego realizowane będą również zadania związane z przeciwdziałaniem podtopieniom i zabezpieczeniem mienia mieszkańców przed powodzią.

Do zdefiniowanego kierunku rozwoju przyporządkowano następujące cele operacyjne

Cel operacyjny 5.1.: Poprawa jakości infrastruktury drogowej i towarzyszącej pozwalająca na podniesienie poziomu bezpieczeństwa w ruchu drogowym w Gminie

Cel operacyjny 5.2.: Podniesienie poziomu bezpieczeństwa przeciwpowodziowego w Gminie

6. Kierunki działań planowane do podjęcia w odpowiedzi na zidentyfikowane problemy i cele

Do poszczególnych celów operacyjnych Strategii Rozwoju Gminy Wiryki na lata 2022-2030, zidentyfikowanych w rozdziale 5, zostały określone główne kierunki działań. Kierunki działań stanowią przedsięwzięcia i projekty oraz inne zadania, które mogą być realizowane w celu osiągnięcia zakładanych celów. Dla kierunków działań określono także oczekiwane rezultaty i wskaźniki oceniające osiągnięcie założonych rezultatów.

NAZWA CELU OPERACYJNEGO	ZIDENTYFIKOWANE KIERUNKI	DZIAŁAŃ	OCZEKIWANE REZULTATY	WSKAŹNIKI OCENY OSIĄGNIĘCIA REZULTATÓW
CEL STRATEGICZNY 1. EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE WALORÓW ŚRODOWISKOWYCH I HISTORYCZNYCH GMINY WIRYKI POZWALAJĄCE NA STWORZENIE UNIKALNYCH, KONKURENCYJNYCH PRODUKTÓW TURYSTYCZNYCH				
Cel operacyjny 1.1. Przeznaczenie i zagospodarowanie nowych obszarów w Gminie Wiryki oraz dostosowanie obecnych przestrzeni publicznych pod działalność związaną z turystyką, kulturą i rekreacją	Zagospodarowanie turystyczne i ekologiczne (ścieżki turystyczne, ścieżki edukacyjno-przyrodnicze) Zagospodarowanie terenów atrakcyjnych przyrodniczo i kulturowo w Gminie Wiryki na potrzeby rozwoju turystyki, kultury i rekreacji Zagospodarowanie terenów rekreacyjnych, turystycznych i historycznych w Gminie Wiryki – place zabaw, sceny, miejsca na ognisko Zagospodarowanie turystyczno-rekreacyjne terenów wokół obiektów publicznych i kościołów oraz dróg publicznych poprzez budowę ścieżek spacerowych i ścieżek pieszo – jezdnych Stworzenie narzędzi służących ochronie obszarów cennych przyrodniczo i racjonalnemu wykorzystaniu wód	Podniesiony poziom atrakcyjności turystycznej Gminy WIRYKI Udostępnione nowe atrakcje turystyczne dla mieszkańców i przyjezdnych Zachowane dziedzictwo kulturowe, przyrodnicze i historyczne Rozwinięta infrastruktura rekreacyjna	Zwiększenie liczby osób korzystających z nowych terenów rekreacyjnych i turystycznych i miejsc agroturystycznych Zwiększenie liczby turystów odwiedzających Gminę Zwiększenie liczby osób korzystających z infrastruktury sportowo-rekreacyjnej Poszerzenie oferty aktywnego spędzania czasu dla mieszkańców Gminy	

	<p>Upowszechnienie i promocja lokalnej twórczości poprzez organizację wydarzeń tematycznych</p> <p>Modernizacja i /lub budowa obiektów sportowych i infrastruktury sportowej, płyt boisk, wraz z zapleczem szatniowo-socjalnym, siłowni napowietrznych</p>		
<p>Cel operacyjny 1.2.</p> <p>Zwiększenie dostępności terenów o szczególnych walorach turystycznych na obszarze Gminy</p>	<p>Budowa i oznakowanie ścieżek pieszo–rowerowych, dróg, dostępność do miejsc przyrodniczych, edukacyjnych i historycznych</p> <p>Budowa/ poprawa ciągów komunikacyjnych, łączących poszczególne miejscowości oraz z węzłami komunikacyjnymi gminy i powiatu włodawskiego (przystankiem bus, samochód, rower) i terenami rekreacyjnymi</p> <p>Budowa parkingów, miejsc rekreacyjnych i turystycznych</p> <p>Ustawienie tablic informacyjnych o obiektach zabytkowych znajdujących się na terenie Gminy</p>	<p>Podniesiona dostępność obiektów turystycznych w Gminie</p> <p>Lepsza jakość połączeń komunikacyjnych obszarów atrakcyjnych turystycznie na obszarze Gminy</p>	<p>Zwiększenie liczby turystów odwiedzających Gminę</p> <p>Liczba nowych obiektów turystycznych i rekreacyjnych</p>
<p>Cel operacyjny 1.3.</p> <p>Ochrona i renowacja miejsc i obiektów zabytkowych wymagających interwencji na obszarze Gminy Wyryki</p>	<p>Rewitalizacja obiektów / obszarów zabytkowych oraz kulturowych, w tych architektury drewnianej</p> <p>Inwentaryzacja i digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego</p> <p>Prowadzenie prac remontowych, konserwatorskich na obiektach zabytkowych i wsparcie tego typu działań osób trzecich</p>	<p>Ochronione przed dalszą degradacją obiekty i miejsca zabytkowe</p> <p>Podniesiona świadomość mieszkańców, w tym młodzieży szkolnej o konieczności ochrony zabytków materialnych</p>	<p>Liczba obiektów / obszarów zabytkowych i kulturowych udostępnionych zwiedzającym po przeprowadzonych pracach konserwatorskich lub rewitalizacyjnych</p>

	Współpraca ze szkołami w ramach opieki nad pomnikami i miejscami pamięci Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Gminy	i niematerialnych, historii i tradycji Gminy Lepsze planowanie przestrzenne pozwalające na ochronę walorów zabytkowych i przyrodniczych Gminy	Liczba osób korzystających z obiektów i zasobów kultury Gminy
Cel operacyjny 1.4. Poprawa stanu infrastruktury okołoturystycznej: budowa nowych oraz rozbudowa istniejących elementów niezbędnych do zwiększenia atrakcyjności turystycznej Gminy Wyryki	Budowa i wyposażenie rekreacyjnych placów edukacyjno-ekologicznych we wszystkich sołectwach Budowa siłowni zewnętrznych Budowa parkingów, altan i miejsc widokowych, wiat, amfiteatru Budowa miejsc rekreacyjnych wraz parkingami, związanych z rozwojem ruchu turystycznego Budowa wysokiej jakości infrastruktury społecznej Budowa nowoczesnej infrastruktury komunikacyjnej (punkty przesiadkowe, parkingi)	Zrealizowane inwestycje w zakresie budowy i rozbudowy infrastruktury wspierającej turystykę Podniesienie poziomu przedsiębiorczości w obszarach turystyki i okołoturystycznych wśród mieszkańców Gminy	Liczba osób korzystających z infrastruktury okołoturystycznej
Cel operacyjny 1.5. Stymulowanie działań związanych ze stworzeniem wysokiej jakości infrastruktury obsługi ruchu turystycznego na terenie Gminy Wyryki	Utworzenie nowoczesnego Punktu Informacji Turystycznej Stworzenie ośrodka budowania tożsamości kulturowej i/lub edukacji ekologicznej lub współtworzenie ośrodka z partnerami Wsparcie doradcze przedsiębiorców zajmujących się agroturystyką oraz turystyczną bazą noclegową i gastronomiczną	Lepiej prowadzana i skoordynowana obsługa ruchu turystycznego w Gminie Rozbudowana infrastruktura niezbędna do obsługi ruchu turystycznego	Wzbogacona oferta Gminy w zakresie obsługi turystów Liczba osób korzystająca z miejsc obsługi ruchu turystycznego Wzrost przedsiębiorczości w branży turystycznej

i przedsiębiorczości okołoturystycznej		Zwiększona świadomość przedsiębiorców prowadzących agroturystykę i gastronomię	i okołoturystycznej w Gminie
Cel operacyjny 1.6. Stymulowanie i wspieranie działań zmierzających do odtwarzania, zachowania i kultywowania lokalnych tradycji Gminy Wyryki	Utworzenie szlaków historyczno-edukacyjnych Modernizacja miejsc pamięci Promocja dziedzictwa historycznego poprzez wydawnictwa historyczno-naukowe, także z wykorzystaniem różnych form audiowizualnych Kultywowanie tradycji i dbanie o zachowanie pamięci bohaterów tego regionu Promocja lokalnych twórców ludowych	Zachowana i rozpropagowana historia Gminy przyczyniająca się do popularyzacji turystyki historycznej Aktywizacja mieszkańców w zakresie kultywowania i propagowania historii i tradycji Gminy	Liczba uczestników wydarzeń promujących historię i tradycje Gminy Liczba zorganizowanych wydarzeń promujących historię i tradycje Gminy
CEL STRATEGICZNY 2. PODNIESIENIE ATRAKCYJNOŚCI OSIEDLEŃCZEJ GMINY WYRYKI ORAZ PODNIESIENIE JAKOŚCI ŻYCIA JEJ MIESZKAŃCÓW			
Cel operacyjny 2.1. Rozwój wysokiej jakości infrastruktury przedszkolnej i żłobkowej w Gminie Wyryki	Adaptacja i remont budynku na potrzeby żłobka Modernizacja, remont oraz zakup wyposażenia do przedszkoli. Tworzenie nowych oddziałów przedszkolnych	Zwiększona dostępność do infrastruktury żłobków i przedszkoli na obszarze Gminy Zwiększony udziału dzieci w wieku przedszkolnym w wysokiej jakości edukacji przedszkolnej	Liczba miejsc wychowania żłobkowego Liczba miejsc wychowania przedszkolnego
Cel operacyjny 2.2. Rozwój wysokiej jakości infrastruktury edukacyjnej dla dzieci i młodzieży oraz	Modernizacja i remont szkół podstawowych Zagospodarowanie otoczenia i rozbudowa infrastruktury sportowo-rekreacyjnej	Zwiększona dostępność do infrastruktury edukacyjnej na obszarze Gminy	Liczba miejsc w szkołach podstawowych Rozbudowana oferta pozalekcyjnych zajęć

<p>podjęcie działań w celu zwiększenia dostępu do edukacji dzieci, młodzieży, dorosłych, w tym w wieku powyżej 50 roku życia w Gminie Wyryki</p>	<p>Zakup pojazdów na potrzeby działalności oświatowej i edukacyjnej, w tym do przewozu dzieci szkolnych</p> <p>Modernizacja i remont obiektów sportowych</p> <p>Rozbudowa szkół podstawowych wraz ze zmianą ich przeznaczenia</p> <p>Tworzenie narzędzi cyfrowych i zakup sprzętu umożliwiającego kształcenie się na odległość</p> <p>Wspieranie uczenia się przez całe życie oraz podnoszenie umiejętności i kwalifikacji zawodowych, w tym osób w wieku 50+</p> <p>Wspieranie edukacji dzieci i młodzieży szczególnie uzdolnionej, w tym wspieranie poradnictwa specjalistycznego i terapeutycznego</p> <p>Wspieranie rozwoju kształcenia uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych</p>	<p>Zwiększona dostępność do obiektów sportowych na obszarze Gminy</p> <p>Zmniejszone dysproporcje terytorialne w dostępie do edukacji</p> <p>Efektywnie zorganizowany system edukacji na obszarze Gminy</p> <p>Ułatwiony dostęp kształcenia on line</p> <p>Podniesione umiejętności cyfrowe mieszkańców</p> <p>Rozwinięty system nauczania wykorzystującego technologie cyfrowe (e-kształcenie) oraz innowacyjne metody nauczania</p>	<p>sportowych dla dzieci i młodzieży</p> <p>Zwiększona liczba osób podnoszących kwalifikacje na odległość</p> <p>Zwiększona liczba dzieci specjalnych potrzebach edukacyjnych</p> <p>Zwiększona liczba osób podnoszących kwalifikacje w wieku 50+</p>
<p>Cel operacyjny 2.3. Podnoszenie dostępności podstawowych i specjalistycznych usług z zakresu ochrony zdrowia, świadczonych w odpowiednich, adekwatnych do</p>	<p>Modernizacja, remont i wyposażenie placówek opieki zdrowotnej</p> <p>Organizacja „białych niedziel”</p> <p>Doposażenie gabinetu lekarskiego/pielęgniarskiego i dentystycznego w szkołach podstawowych</p> <p>Zapewnienie całodobowej opieki medycznej</p> <p>Wsparcie działań modernizacyjnych, konserwacyjnych i renowacyjnych osób trzecich</p>	<p>Zwiększona dostępność usług zdrowotnych</p> <p>Poprawiona jakość usług zdrowotnych i zmniejszone dysproporcje terytorialne w dostępie do nich</p> <p>Podniesiona świadomość mieszkańców Gminy co do</p>	<p>Liczba osób korzystających ze zmodernizowanej infrastruktury ochrony zdrowia</p> <p>Liczba zorganizowanych działań promocyjnych w zakresie profilaktyki</p>

<p>charakteru tych usług warunkach dla mieszkańców Gminy Wyrki</p>	<p>mających na celu utworzenie obiektów zapewniających mieszkańcom Gminy dostęp do podstawowych i specjalistycznych usług medycznych oraz opiekuńczych Udział administracji publicznej w promocji i propagowaniu zdrowego trybu życia</p>	<p>istoty profilaktyki i prowadzenia zdrowego trybu życia Podniesiony standard funkcjonowania infrastruktury społecznej Zmniejszona różnica w dostępie do świadczeń zdrowotnych</p>	<p>i propagowania zdrowego trybu życia</p>
<p>Cel operacyjny 2.4. Zapewnienie warunków do sprawowania wysokiej jakości opieki nad osobami starszymi, zależnymi, z niepełnosprawnościami na obszarze Gminy Wyrki</p>	<p>Rozwój działalności gminnego Klubu Seniora Zakup pojazdów do przewozu osób niepełnosprawnych Wsparcie podmiotów świadczących usługi medyczne w zakresie remontów i wyposażenia placówek medycznych Utworzenie domu pobytu dla seniorów Wsparcie działań modernizacyjnych, konserwacyjnych i renowacyjnych osób trzecich mających na celu utworzenie obiektów zapewniających starszym/ zależnym/ niepełnosprawnym mieszkańcom Gminy dostęp do podstawowych i specjalistycznych usług medycznych oraz usług opiekuńczych</p>	<p>Zwiększona dostępność usług społecznych na obszarze Gminy, zwłaszcza dla osób zależnych i z niepełnosprawnościami Zwiększona dostępność usług wsparcia i aktywizacji osób starszych</p>	<p>Liczba usług społecznych kierowanych do osób starszych, zależnych i z niepełnosprawnościami Liczba osób starszych, zależnych i z niepełnosprawnościami korzystających z usług społecznych</p>

<p>Cel operacyjny 2.5. Podniesienie dostępności do atrakcyjnej i funkcjonalnej publicznej infrastruktury, zapewniającej mieszkańcom Gminy Wyryki korzystne warunki do integracji i działalności społecznej</p>	<p>Modernizacja, adaptacja i wyposażenie budynków OSP na cele społeczno-kulturalne, wraz z ich otoczeniem Modernizacja i wyposażenie budynków gminnych na potrzeby związane z działalnością bibliotek i świetlic środowiskowych, KGW, domu seniora, etc. we wszystkich sołectwach Wyposażenie budynków biblioteki publicznej i świetlic Wsparcie dla działań organizacji pozarządowych w pracach remontowych i modernizacyjnych, ich infrastruktury udostępnionej na działalność publiczną mieszkańcom Gminy Modernizacja, remont i wyposażenie Gminnej Biblioteki Publicznej</p>	<p>Zmodernizowana, dobrze wyposażona i zróżnicowana infrastruktura kultury na obszarze Gminy Podniesiony poziom integracji społecznej wśród mieszkańców Gminy Zwiększony poziom aktywności mieszkańców w zakresie kultury i różnorodnych Wzbogacona oferta form spędzania czasu wolnego na obszarze Gminy</p>	<p>Rozbudowana oferta kulturalna Gminy Rozbudowana oferta form spędzania wolnego czasu w Gminie Liczba osób korzystających z infrastruktury kultury i spędzania wolnego czasu w Gminie</p>
<p>Cel operacyjny 2.6. Rozwój nowoczesnej infrastruktury drogowej Gminy sprzyjający podniesieniu dostępności transportowej jej obszaru</p>	<p>Budowa i modernizacja dróg dojazdowych, placów i przystanków, związanych z usługami transportu zbiorowego Zwiększenie udziału środków transportu przyjaznych dla środowiska, mieszkańców Zagospodarowanie terenów publicznych na potrzeby komunikacyjne i miejsca przesiadkowe Modernizacja i budowa placów oraz przystanków związanych z usługami transportu zbiorowego</p>	<p>Zwiększona dostępność komunikacyjna Gminy Rozwinięte i zintegrowane różne formy transportu na obszarze Gminy Zwiększona dostępność do infrastruktury transportu zbiorowego i ekologicznego</p>	<p>Rozbudowana oferta transportu zbiorowego na obszarze Gminy Zwiększona liczba transportu ekologicznego</p>

Zakup/montaż/ renowacja wiat przystankowych na przystankach komunikacji transportu zbiorowego

CEL STRATEGICZNY 3. ZRÓWNOWAŻONE WYKORZYSTANIE WALORÓW ŚRODOWISKOWYCH GMINY WYRYKI ORAZ ICH OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE

<p>Cel operacyjny 3.1. Rozbudowa i uporządkowanie gospodarki wodno-ściekowej oraz gospodarki odpadami Gminy pozwalająca na poprawę jakości życia mieszkańców przy jednoczesnej dbałości o bezpieczeństwo ekologiczne obszaru Gminy</p>	<p>Rozbudowa kanalizacji sanitarnej i wodociągowej na terenie wszystkich sołectw Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków w enklawach mieszkalnych Modernizacja/budowa oczyszczalni ścieków, Modernizacja i remont ujęć wody Budowa nowych ujęć wody pitnej wraz ze stacjami uzdatniania wody Utylizacja azbestu na terenie Gminy Utylizacja pyłów zalegających w paleniskach i kominach budynków mieszkalnych Zakup sprzętu do utrzymania zieleni i porządku w Gminie</p>	<p>Zapewnione bezpieczeństwo ekologiczne Gminy Uregulowana i uporządkowana gospodarka wodno-ściekowa Zwiększona dostępność do nowoczesnej infrastruktury ujęć wody i oczyszczania ścieków i utylizacji odpadów</p>	<p>Liczba osób korzystających z instalacji kanalizacyjnej Liczba osób korzystających z ujęć wody</p>
<p>Cel operacyjny 3.2. Podniesienie efektywności energetycznej budynków z obszaru Gminy pozwalające na zapobieganie zanieczyszczeniu i poprawę jakości</p>	<p>Termomodernizacja obiektów użyteczności publicznej Termomodernizacja budynku świetlic wiejskich/ budynków OSP wraz z ich modernizacją z przeznaczeniem na cele społeczno-kulturalne Realizacja programów podnoszenia efektywności energetycznej obiektów użyteczności publicznej – wyposażenie w instalacje fotowoltaiczne, pompy ciepła, solary, likwidacja przestarzałych źródeł ciepła</p>	<p>Zwiększona efektywność energetyczna budynków użyteczności publicznej w Gminie Zmniejszona emisja gazów i pyłów do atmosfery Zwiększona dostępność mieszkańców i przedsiębiorców do różnych</p>	<p>Liczba osób korzystających z termomodernizowanych obiektów użyteczności publicznej Liczba osób wsparta w zakresie zwiększania efektywności energetycznej nieruchomości</p>

<p>powietrza atmosferycznego</p>	<p>Realizacja programów podnoszenia efektywności energetycznej obiektów mieszkalnych – wyposażenie w instalacje fotowoltaiczne, pompy ciepła, solary, likwidacja przestarzałych źródeł ciepła, Wymiana nieefektywnych źródeł ciepła na ekologiczne Realizacją programów przeciwdziałającym zagrożeniom naturalnym i służącym adaptacji do zmian klimatu</p>	<p>form wsparcia w zakresie podnoszenia efektywności energetycznej posiadanych/użytkowanych nieruchomości Zwiększona liczba przedsięwzięć dotyczących zmian klimatycznych</p>	<p>Liczba przedsiębiorstw wsparta w zakresie zwiększania efektywności energetycznej nieruchomości Liczba przedsięwzięć dotyczących zmian klimatycznych</p>
<p>Cel operacyjny 3.3. Rozwój edukacji ekologicznej oraz promocji racjonalnego, odpowiedzialnego gospodarowania unikalnymi zasobami środowiskowymi Gminy P</p>	<p>Kampania edukacyjna obejmująca wszystkie placówki oświatowe Gminy, dotycząca szeroko pojętej tematyki ochrony środowiska Kampania edukacyjna obejmująca wszystkich mieszkańców Gminy, dotycząca tematyki prawidłowej segregacji odpadów Organizacja cyklu spotkań i warsztatów ekologicznych dla mieszkańców Gminy Wydanie folderów, ulotek, broszur o tematyce ekologicznej Nagranie filmu promującego działania proekologiczne wykorzystującego walory naturalne Gminy</p>	<p>Podniesiona świadomość mieszkańców w zakresie istoty ochrony środowiska Podniesiona świadomość mieszkańców w zakresie istoty prawidłowej segregacji odpadów</p>	<p>Liczba zrealizowanych kampanii informacyjnych dotyczących ochrony środowiska Gminy Liczba zrealizowanych kampanii informacyjnych dotyczących segregacji odpadów w Gminie</p>
<p>CEL STRATEGICZNY 4. POPRAWA JAKOŚCI ZARZĄDZANIA I ZDOLNOŚCI INSTYTUCJONALNEJ GMINY WYRYKI ORAZ ROZWÓJ WSPÓŁPRACY PONADLOKALNEJ</p>			

<p>Cel operacyjny 4.1. Rozwój zintegrowanych metod zarządzania Gminą poprzez spójne planowanie strategiczne oraz zarządzanie promocją obszaru Gminy</p>	<p>Promocja inwestycyjna Gminy Udział Gminy we wspólnych akcjach promocyjnych z podmiotami zewnętrznymi Wzmocnienie systemu kontroli wewnętrznej w Urzędzie Gminy Wprowadzenie procedur zarządzania ryzykiem w Gminie Wdrożenie działań poprawiających komunikację wewnętrzną jednostek organizacyjnych Gminy i Urzędu Gminy Usprawnienie komunikacji na linii urząd – interesant</p>	<p>Skoordynowane metody skutecznego zarządzania w zakresie funkcjonowania Gminy i jej jednostek organizacyjnych</p>	<p>Liczba jednostek organizacyjnych Gminy objętych systemem zarządzania</p>
<p>Cel operacyjny 4.2. Włączenie społeczności lokalnej w zarządzanie strategiczne rozwojem obszaru Gminy</p>	<p>Rozwój form partycypacji społecznej w procesie decyzyjnym Władz Gminy, w tym w formie e –usług Współpraca z organizacjami pozarządowymi działającymi na obszarze Gminy Przystąpienie władz gminy do stowarzyszenia/ fundacji/ związku o charakterze ponadlokalnym w celu wymiany doświadczeń i rozwoju Gminy</p>	<p>Podniesiony poziom aktywności społecznej w zakresie współzarządzania Gminą Zwiększona aktywność Władz Gminy w zakresie współpracy z NGO na obszarze Gminy</p>	<p>Liczba załatwionych spraw poprzez udostępnioną on-line usługę publiczną Liczba przedsięwzięć Gminy zrealizowanych wspólnie z NGO Liczba nowych porozumień o współpracy</p>
<p>Cel operacyjny 4.3. Podniesienie sprawności funkcjonowania Samorządu poprzez rozwój infrastruktury oraz innowacyjnych rozwiązań technicznych w Urzędzie</p>	<p>Podwyższenie stopnia dojrzałości e-usług, świadczonych przez Urząd Gminy mieszkańcom i przedsiębiorcom Podwyższenie stopnia dojrzałości e-usług przez firmy obsługujące Gminę w zakresie zagospodarowania odpadami</p>	<p>Zwiększony poziom e-dostępności Gminy i jej jednostek organizacyjnych Zwiększona dostępność Urzędu Gminy dla osób z niepełnosprawnościami</p>	<p>Liczba załatwionych spraw poprzez udostępnioną on-line usługę publiczną Liczba osób z niepełnosprawnościami korzystająca z usług Urzędu Gminy</p>

Gminy i jednostkach podległych	Aktualizacja zapisów dokumentów planistycznych i strategicznych Dostosowanie Urzędu Gminy do potrzeb interesantów, w tym do potrzeb osób z niepełnosprawnościami
---------------------------------------	---

CEL STRATEGICZNY 5. PODNIESIENIE POZIOMU BEZPIECZEŃSTWA MIESZKAŃCÓW I ODWIEDZAJĄCYCH NA TERENIE GMINY WYRYKI

Cel operacyjny 5.1.: Poprawa jakości infrastruktury drogowej i towarzyszącej pozwalająca na podniesienie poziomu bezpieczeństwa w ruchu drogowym w Gminie	Budowa nowych odcinków dróg oraz modernizacja, remont lub przebudowa istniejących szlaków komunikacyjnych Budowa nowych chodników w ramach istniejących ciągów drogowych w miejscowościach Gminy Wyryki Modernizacja i remont istniejących chodników i ciągów drogowych Oświetlenie dróg gminnych, poboczy i chodników Doświetlenie miejsc najbardziej niebezpiecznych na terenie Gminy Doświetlenie przejść dla pieszych oraz wprowadzenie oznaczenia poziomego i pionowego dostosowanego do natężenia ruchu i prędkości Wygradzanie bądź montowanie barier zabezpieczających w miejscach najbardziej niebezpiecznych (m.in. tereny szkół, przedszkoli)	Zwiększony poziom bezpieczeństwa w ruchu drogowym Zwiększona dostępność komunikacyjna wewnętrzna i zewnętrzna Gminy Poprawa jakości ciągów pieszych w Gminie	Liczba inicjatyw zapobiegających wypadkom/kolizjom na terenie Gminy Ilość nowych lub poprawionych ciągów pieszych
Cel operacyjny 5.2.: Podniesienie poziomu	Budowa kanalizacji deszczowej obejmującej tereny zurbanizowane	Zwiększona ochrona przeciwpowodziowa Gminy	Liczba inicjatyw przeciwdziałających

bezpieczeństwa przeciwpowodziowego w Gminie	Budowa zbiorników retencyjnych Modernizacja i remont koryt rzek i rowów	Zwiększony poziom bezpieczeństwa miejsc zalewowych	skutkom powodzi i podtopień
--	--	--	--------------------------------

Poniżej przedstawiono planowane do realizacji inwestycje podnoszące jakość życia na obszarze Gminy Wyryki, wpisujące się w zidentyfikowane powyżej kierunki działań.

PLANOWANE INWESTYCJE/ PRZEDSIĘWZIĘCIA MIĘKKIE	SZACUNKOWA WARTOŚĆ ZŁ
Modernizacja dróg gminnych w Gminie Wyryki	15 000 000,00
Budowa i modernizacja oświetlenia ulicznego na terenie Gminy	2 500 000,00
Odbudowa wraz z infrastrukturą towarzyszącą zbiornika wodnego w miejscowości Zahajki	1 200 000,00
Modernizacja i wyposażenie remizo-świetlic wiejskich na terenie Gminy	2 450 000,00
Przebudowa oczyszczalni ścieków i zakup urządzeń do gospodarki ściekowej	1 160 000,00
Rozbudowa budynku świetlicy wiejskiej w miejscowości Wyryki-Połud	2 500 000,00
Zagospodarowanie wolnych przestrzeni poprzez zakup m.in. mobilnej sceny, hali namiotowej, urządzeń audio-wizualnych oraz ekranu do kina letniego, budowę toalety publicznej	1 000 000,00
Przebudowa istniejących placów zabaw na terenie gminy	400 000,00
Budowa wieży widokowej	900 000,00
Wytyczenie, oznakowanie i budowa ścieżek rowerowych oraz szlaków turystycznych na terenie gminy	1 500 000,00
Budowa wielofunkcyjnych boisk przy Szkole Podstawowej w Kaplonosach	2 000 000,00
Budowa żłobka w Wyrykach	4 000 000,00
Budowa farmy fotowoltaicznej w celu ograniczenia kosztów utrzymania obiektów publicznych	5 000 000,00
Doposażenie jednostek OSP w gminie	200 000,00

Rozbudowa sieci wodociągowej i kanalizacyjnej na terenie gminy	6 000 000,00
Zakup maszyn i urządzeń służących gospodarce komunalnej	1 200 000,00
Utworzenie dziennego domu pobytu dla seniorów	3 000 000,00
Wsparcie gospodarstw zamierzających korzystać z odnawialnych źródeł energii (np. kolektory słoneczne, fotowoltaika, pompy ciepła)	4 000 000,00
Dostosowanie obiektów publicznych do dostępu osób z niepełnosprawnościami	1 000 000,00
Opracowanie systemu identyfikacji turystycznej poprzez opracowanie i ustawienie tablic informacyjnych oraz planu Gminy Wytyki, a także opracowanie wirtualnego przewodnika gminnego	250 000,00
Zwiększenie dostępności mieszkańców gminy do nowoczesnych źródeł przekazu – rozwój szerokopasmowego dostępu do Internetu.	3 000 000,00
Zakup i montaż stacji ładowania pojazdów elektrycznych	300 000,00
Renowacja zabytków na terenie gminy	5 000 000,00
Zagospodarowanie terenów przy świetlicach wiejskich na cele rekreacyjno-sportowe	2 000 000,00
Zagospodarowanie boiska i terenów rekreacyjnych w miejscowości Suchawa	3 000 000,00
Budowa i wyposażenie miejsc spotkań integracyjnych w miejscowościach gminy	2 500 000,00
Budowa przystanków przy drogach publicznych na terenie gminy	2 000 000,00
Kompleksowa modernizacja systemów zaopatrywania w energię elektryczną i ciepłą obiektów użyteczności publicznej na terenie Gminy Wyryki	10 000 000,00 zł
Termomodernizacja budynku wielofunkcyjnego w Wyrykach-Połud	2 700 000,00 zł
Budowa PSZOK wraz z niezbędnym zapleczem	4 000 000,00 zł
Zakup kompostowników na odpady biodegradowalne dla mieszkańców	800 000,00 zł
Budowa świetlic wiejskich w Adampolu, Kaplonosach-Kolonii, Wyrykach-Kolonii, Wyrykach-Adampol	6 000 000,00 zł
Wymiana zasuw na wodociągu gminnym	700 000,00 zł
Zakup lekkich samochodów specjalnych na potrzeby jednostek OSP	1 600 000,00 zł

Budowa przydomowych oczyszczalni ścieków	6 000 000,00 zł
Budowa oczyszczalni ścieków przy szkołach podstawowych i innych obiektach użyteczności publicznej	1 800 000,00 zł
Termomodernizacja, wymiana źródła ciepła i wykonanie nowego dachu na budynku użytkowanym przez Gminę Wyryki wspólnie z Bankiem Spółdzielczym	1 500 000,00 zł
Przebudowa pomieszczeń w budynku urzędu gminy w celu poprawy jego funkcjonalności	1 500 000,00 zł
Poprawa dostępności budynku urzędu gminy poprzez wykonanie windy zewnętrznej	800 000,00 zł
Rozwijanie potencjału osób starszych poprzez realizację działań dla „Klubu Seniora”	1 700 000,00
Rozwijanie potencjału dzieci i młodzieży poprzez „Klub Młodzieżowy”	400 000,00
Zakup nowoczesnych pomocy dydaktycznych do Szkół Podstawowych	1 000 000,00
Szkolenia dla mieszkańców gminy obejmujące zagadnienia społeczno-gospodarcze w tym podejmowanie działalności w dziedzinie agroturystyki	50 000,00

Wartość inwestycji, których zakres został zidentyfikowany, oszacowano na wartość blisko 107 milionów złotych.

7. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej oraz ustalenia i rekomendacje w zakresie kształtowania i prowadzenia polityki przestrzennej w Gminie

Kształtowanie i prowadzenie polityki przestrzennej w Gminie Wiryki oraz stan zagospodarowania obszaru Gminy zostały zaprezentowane w rozdziale 2.2. Diagnozy sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej Gminy Wiryki stanowiącej załącznik nr 1 do niniejszego dokumentu. Model struktury funkcjonalno-przestrzennej jest uzależniony od charakteru danej jednostki samorządu terytorialnego, przyjętych w Strategii kierunków rozwoju i stopnia zaawansowania realizacji założonych celów.

Ład przestrzenny Gminy Wiryki determinowany jest przyjętymi przez jej organy i obowiązującymi na jej terenie przepisami w zakresie planowania przestrzennego. Obszar Gminy Wiryki nie jest objęty miejscowym planem zagospodarowania przestrzennego. Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Gminy Wiryki obejmujące całość gminy w granicach administracyjnych i zostało przyjęte przez Radę Gminy Uchwałą XVI/90/2004 z dnia 28 września 2004 roku. Podstawą sporządzenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy jest Uchwała Nr XXX/184/13 Rady Gminy Wiryki z dnia 26 czerwca 2013 r., w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy Wiryki, która obejmuje obszar Gminy w zakresie miejscowości Wiryki, Wiryki Kolonia, Lubień i Kaplonosy. W latach późniejszych nie wprowadzano zmian w studium.

Studium nie jest aktem prawa miejscowego i nie stanowi podstawy do wydawania decyzji administracyjnych, jednak Ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 roku jednoznacznie stwierdza w art. 9 ust. 4 „Ustalenia studium są wiążące dla organów Gminy przy sporządzaniu planów miejscowych”, a w art. 20 ust. 1 „Plan miejscowy uchwała Rada Gminy, po stwierdzeniu, że nie narusza on ustaleń studium...” Gmina Wiryki nie posiada obowiązującego planu zagospodarowania przestrzennego.

Studium określa politykę przestrzenną gminy Wiryki, uwzględniając występujące na jej obszarze uwarunkowania regionalne, które obejmują:

- uwarunkowania wynikające z ustaleń Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (Uchwała Nr XXIV/406/2021 z dnia 29 marca 2021 r.), Zintegrowanej listy przedsięwzięć dla realizacji celów Strategii Rozwoju Województwa Lubelskiego do 2030 roku (Uchwała Nr CCCXXX/5789/2022 Zarządu Województwa Lubelskiego z dnia 18 stycznia 2022 r.) i Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Lubelskiego (stanowiącego Zał. Nr 1 do Uchwały Nr XI/162/2015 Sejmiku Województwa Lubelskiego z dnia 30 października 2015 r.)
- uwarunkowania przyrodnicze i elementy systemu ekologicznego o znaczeniu regionalnym i ponadlokalnym,

- walory przyrodniczo-krajobrazowe i zabytkowe,
- elementy krajowego i regionalnego układu komunikacyjnego oraz infrastruktury technicznej,
- położenie gminy w obszarze zasobów ochrony wód podziemnych, warunki dostosowania wymogów gospodarki przestrzennej do standardów ekologicznych i prawnych.

Model struktury funkcjonalno-przestrzennej oparto również o założenia obowiązujących planach odnowy poszczególnych miejscowości oraz Plan Rozwoju Lokalnego Gminy Wyryki.

Model stanowi zobrazowanie planowanej polityki rozwoju lokalnego, jest długookresową wizją strategiczną rozwoju Gminy wynikającą z uwarunkowań związanych z położeniem, trendami rozwojowymi w tym demograficznymi i gospodarczymi. Opierając się na analizie uwarunkowań wewnętrznych i zewnętrznych (zaprezentowanych w diagnozie sytuacji społeczno-gospodarczej i przestrzennej Gminy Wyryki) model prezentuje przedsięwzięcia kluczowe do osiągnięcia celów Strategii. W modelu funkcjonalno-przestrzennym Gminy Wyryki nie wyznaczono obszarów strategicznej interwencji.

W Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wyryki wyznaczono:

- 1) główne kierunki zmian w strukturze przestrzennej gminy oraz w przeznaczeniu terenu,
- 2) kierunki i wskaźniki dotyczące zagospodarowania oraz użytkowania terenów w tym tereny wyłączone z zabudowy,
- 3) obszary zmian w strukturze przyrodniczo – przestrzennej.

W związku z powyższym w Studium wyznaczono główne kierunki zmian w strukturze przestrzennej gminy oraz w przeznaczeniu terenu:

- zachowanie zharmonizowanej struktury przestrzennej w zakresie przeznaczenia terenu i naturalnych uwarunkowań przyrodniczych, zaś w przypadkach i miejscach naruszenia ładu przestrzennego w studium określa się tereny wskazane do restrukturyzacji i przekształceń, tereny zdegradowane do rekultywacji oraz obiekty i tereny wymagające rewitalizacji bądź rehabilitacji.
- dostosowanie rozwoju osadnictwa do nowych tendencji w zakresie potrzeb mieszkaniowych tj. wzrostu udziału zabudowy jednorodzinnej i letniskowej oraz wzrostu funkcji pozarolniczych w tkance zabudowy wsi tj. usług publicznych i komercyjnych oraz drobnych - nieuciążliwych zakładów produkcyjno-usługowych.
- sektor funkcji rolniczych będzie podlegał systematycznym i długofalowym przekształceniom. Wiodące znaczenie dla przeznaczenia i zagospodarowania terenów będą miały zmniejszanie się ilości gospodarstw samowystarczalnych, towarowych na rzecz drobnej skali gospodarstw o funkcji socjalnej oraz tendencje w zakresie wzrostu udziału gospodarstw o powierzchni powyżej 10 ha. Przewiduje się wzrost udziału w zabudowie wsi gospodarstw agroturystycznych oraz przekształconych siedlisk rolniczych na funkcje letniskowe bądź działalność gospodarczą związaną z obsługą rolnictwa (hurtownie, zaopatrzenie, skup, usługi agrotechniczne, naprawy i konserwacja, inne zakłady rzemiosła).
- w przypadku przeprowadzenia remelioracji i poprawy wartości użytkowych łąk i pastwisk, istotny wpływ na strukturę przestrzenną może mieć hodowla oraz odnowienie i dowartościowanie funkcji specjalistycznych gospodarstw produkcyjnych.

- wymagania w zakresie kształtowania ładu przestrzennego tj. poprawy jakości i estetyki zagospodarowania terenów oraz zachowanie regionalnych aspektów krajobrazu kulturowego - mające odzwierciedlenie m.in. w ustaleniach dotyczących przestrzeni publicznych, warunków realizacji dróg i infrastruktury technicznej, zwłaszcza komunalnej oraz ekologizacji gminy i poprawy efektywności zagospodarowania, z uwzględnieniem naturalnych predyspozycji środowiska przyrodniczego.

Ustalenia studium uwzględniają, poza wymienionymi wyżej, następujące elementy zmian w strukturze przestrzennej i przeznaczeniu terenu:

- przeznaczenie gruntów o niskiej bonitacji gleb pod zalesienie,
- możliwość realizacji stawów i zbiorników retencyjnych zgodnie z programem rozwoju małej retencji w województwie lubelskim,
- przekształcenia funkcjonalne zespołów produkcyjnych po d. PGR i SKR (Zahajki, Kol. Kaplonosy, Suchawa, Lubien, Krzywowierzba, Adampol) na funkcje usługowo-produkcyjne związane z obsługą rolnictwa oraz rewitalizacja zaplecza mieszkaniowego tych zespołów poprzez poprawę standardu zamieszkania ludności (poprawa stanu technicznego i sanitarnego budynków, wzbogacenie wyposażenia w usługi, zagospodarowanie terenów sportu i zieleni),
- przekształcenie części zaplecza rolniczego gospodarstw wielko-towarowych (Suchawa, Adampol) na funkcje mieszkaniowo-letniskowe, gospodarstwa agroturystyczne oraz inne funkcje usługowe i rekreacyjne),
- wyznaczenie nowych terenów pod lokalizację zabudowy mieszkaniowej i letniskowej (Wyryki),
- wyznaczenie terenu przestrzeni publicznej w ośrodku gminnym oraz lokalizacja obiektów usług centrotwórczych (publicznych i komercyjnych), obsługi komunikacji i turystyki.
- rozwój alternatywnych źródeł energii - zespołów elektrowni wiatrowych.

8. System realizacji Strategii

Proces wdrażania Strategii Rozwoju Gminy, jest procesem złożonym, wymagającym zaangażowania wielu podmiotów i instytucji oraz znacznych nakładów finansowych. Dlatego też koniecznym wydaje się stworzenie systemu wdrażania dokumentu, w ramach którego określone zostaną instytucje zaangażowane w proces wdrażania oraz zidentyfikowane zostaną źródła jego finansowania. Pozwoli to na usprawnienie procesu realizacji zapisów Strategii, dając jednocześnie gwarancję efektywności podejmowanych działań.

Kluczową instytucją odpowiedzialną za wdrożenie Strategii jest **Wójt Gminy Wyryki** wraz z podległym mu Urzędem Gminy. Wójt odpowiada za ogólną koordynację procesu wdrażania i monitorowania Strategii oraz sprawuje nadzór nad **Grupą zadaniową ds. wdrażania Strategii**. Wójt w szczególności odpowiedzialny jest za zatwierdzanie zidentyfikowanych projektów kluczowych wynikających ze Strategii i nadzór nad procesem ich wdrażania.

Jednostką bezpośrednio odpowiedzialną za realizację zadań związanych z wdrożeniem Strategii, podlegającą Wójtowi będzie Urząd Gminy. Wśród jego pracowników wyłonieni zostaną koordynatorzy dla poszczególnych działań, którzy tworzyć będą Zespół Zadaniowy ds. Wdrażania Strategii.

Do głównych zadań Grupy zadaniowej ds. wdrażania Strategii należeć będzie:

- Prowadzenie działań informacyjnych i promocyjnych kierowanych do społeczności lokalnej, których celem będzie informowanie mieszkańców Gminy o postępach poczynionych w toku wdrażania Strategii oraz angażowanie społeczności lokalnej w ten proces;
- Synchronizacja innych powstających dokumentów strategicznych Gminy z zapisami Strategii,
- Prowadzenie współpracy z instytucjami wspomagającymi, zaangażowanymi w realizację konkretnych zadań inwestycyjnych,
- Przeprowadzanie procedury wprowadzania zmian do Strategii, w odpowiedzi na zmieniające się uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne.

Instytucjami wspomagającymi Wójta i Urząd Gminy w procesie wdrażania Strategii i uczestniczącymi w nim są:

- Rada Gminy,
- jednostki organizacyjne podległe Gminie (Biblioteka),
- placówki edukacyjne (szkoły podstawowe, kluby dziecięce)
- organizacje pozarządowe działające na terenie Gminy, Koła Gospodyń Wiejskich, Ochotnicze Straże Pożarne.

Instytucjami partnerskimi, zarządzającymi określonymi instrumentami i programami, w ramach których będą finansowane niektóre działania wynikające ze Strategii, będą:

- Urząd Marszałkowski Województwa Lubelskiego wraz z instytucjami zaangażowanymi w zarządzanie i wdrażanie Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego 2021-2027,
- Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa (jako instytucja zaangażowana we wdrażanie Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2021-2027),
- agencje rozwoju regionalnego oraz wspierania przedsiębiorczości,
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej (jako instytucja pośrednicząca w wydatkowaniu środków),
- Państwowy Fundusz Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych,
- inne.

Do podmiotów, które w istotny sposób przyczyniać się będą do realizacji celów Strategii, zaliczyć również należy podmioty realizujące poszczególne projekty, jak i beneficjentów końcowych objętych wsparciem i działaniami projektowymi, w tym przede wszystkim:

- Starostwo Powiatowe,
- Komendę Powiatową Policji,
- Komendę Powiatową Państwowej Straży Pożarnej,
- przedsiębiorców i ich organizacje zrzeszające,
- instytucje otoczenia biznesu,
- rolników i ich zrzeszenia,
- organizacje pozarządowe,
- mieszkańców Gminy.

Tak szerokie i całościowe podejście do zarządzania wdrażaniem Strategii Rozwoju Gminy Wyryki oraz zaangażowanie licznych podmiotów w ten proces, pozwala zakładać, iż cele Strategii będą możliwe do osiągnięcia w zakładanej perspektywie czasowej.

Wytyczne do sporządzania dokumentów wykonawczych

Strategia Rozwoju Gminy Wyryki stanowi ogólny plan rozwoju Gminy na najbliższe lata. Jego realizacja wymaga zatem uspoźnienia z jej zapisami i/lub opracowania szeregu dokumentów o charakterze wykonawczym. W tym celu w dokumentach szczegółowych o charakterze planistycznym czy wykonawczym Gmina Wyryki powinna opierać się o następujące wytyczne:

- kształtowanie ładu przestrzennego – dokumenty takie jak Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Gminy Wyryki powinny zostać zaktualizowane z uwzględnieniem zapisów Strategii, w tym nowych inwestycji i założeń związanych z ochroną walorów środowiskowych i historycznych;
- rewitalizacja przestrzeni Gminy Wyryki – ze względu na występowanie obszarów wymagających szczególnej interwencji na obszarze Gminy opracowanie Gminnego Programu Rewitalizacji może okazać się pomocnym narzędziem zarządzania wyprzedzaniem ze stanu kryzysowego określonych obszarów Gminy. GPR jest dokumentem strategicznym, który koncentruje się w sposób szczególny na obszarach zdegradowanych, czyli obszarach szczególnej koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, gospodarczych, przestrzennych czy środowiskowych.
- poprawa funkcjonowania administracji publicznej, współpracy międzyinstytucjonalnej i międzysektorowej – rekomenduje się aktualizację ram funkcjonowania Gminy i jej jednostek podległych, by zapewnić ciągłość współpracy i szybką wymianę informacji, w tym w zakresie świadczenia e-usług. Pozwoli to z jednej strony na wzmocnienie współpracy i powiązań międzyinstytucjonalnych oraz na budowanie trwałej współpracy z partnerami społecznymi, m.in. z organizacjami pożytku publicznego, partnerami publiczno-prywatnymi, itp. Współpraca taka mogłaby się odbywać w zakresie poprawy jakości świadczenia usług publicznych, usług transportu publicznego, rozwoju kapitału ekologicznego, zintegrowanych inwestycji, współpracy ze społeczeństwem.
- realizacja działań i planowanych inwestycji – opracowanie Planów Operacyjnych dla inwestycji wynikających z opracowanej Strategii Rozwoju Gminy Wyryki może być pomocnym narzędziem koordynacji i zarządzania licznymi inwestycjami realizowanymi przez różne podmioty. Tego rodzaju dokumenty pozwolą bowiem na określenie zakresu inwestycji i podmiotów odpowiedzialnych za ich realizację, ale także na szybkie reagowanie w sytuacji naniesienia koniecznych zmian w projektach.
- rozwój wspólnego produktu turystycznego – szczególny charakter Gminy Wyryki, której jednym z głównych potencjałów jest turystyka i w znacznym stopniu niewykorzystane walory przyrodnicze i historyczne, a także znaczny potencjał gmin sąsiadujących są podstawą do rekomendacji wspólnego produktu turystycznego wraz ze strategią marketingu, zgodnie z założeniami Strategii. Budowanie partnerstwa wokół wspólnego rozwoju turystycznego obszaru pozwoli na trwały rozwój Gminy w obszarze turystyki, dając możliwość szerszego oddziaływania

oraz wzmocnienia trwałych powiązań partnerskich z gminami sąsiadującymi, NGO, czy przedsiębiorcami z obszaru Gminy. Rekomenduje się utworzenie produktu turystycznego, w co za tym idzie, strategii marketingowej w oparciu o zasoby historyczne i naturalne walory przyrodnicze. Do promocji marketingowej zaleca się szerszą promocję architektury drewnianej.

- opracowanie aktualnego Gminnego programu opieki nad zabytkami - program określa zasadnicze kierunki działań inicjowane przez władze Gminy w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego będącego w granicach administracyjnych Gminy. Jest dokumentem planistycznym wymagającym opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków. Gmina Wyryki posiada zasoby kulturowe, które w danym dokumencie powinny być zebrane.

Ramy finansowe strategii

Ramy finansowe są narzędziem wskazującym szacowaną wielkość środków finansowych niezbędnych do realizacji Strategii, potwierdzając tym samym możliwość realizacji przez Gminę zaplanowanych działań. Ramy finansowe realizacji Strategii są zależne zarówno od zakresu przedmiotowego i zakładanego horyzontu czasowego zaplanowanych działań, jak i kondycji finansowej samej Gminy oraz jej zdolności inwestycyjnej.

W toku prac nad Strategią i analizą ram i źródeł jej finansowania wykorzystano doświadczenia Gminy zebrane podczas realizacji działań podejmowanych w ostatnich latach, w tym także współfinansowanych ze źródeł zewnętrznych.

Działania rozwojowe założone w Strategii Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2022-2030 finansowane będą ze środków pozostających w dyspozycji samorządu lub środków zewnętrznych, o które Gmina może skutecznie zabiegać. Do najważniejszych źródeł finansowania realizacji Strategii zaliczyć należy środki publiczne pochodzące głównie ze źródeł krajowych i międzynarodowych uzupełniane wymaganym współfinansowaniem z budżetu własnego Gminy.

Celem oceny zdolności Gminy Wyryki do realizacji działań rekomendowanych w niniejszej Strategii poddano analizie dane historyczne obrazujące stan finansów Gminy, które szczegółowo przedstawiono w części diagnostycznej Strategii stanowiącej załącznik nr 1. Uzupełnieniem powyższego była próba określenia potencjału inwestycyjnego Gminy w perspektywie czasowej założonej w przedmiotowym dokumencie, do czego wykorzystano dane prognostyczne.

Władze Gminy mogą ubiegać się o pomoc finansową m.in. z następujących źródeł:

- budżet państwa,
- programy pomocowe UE, Norweskiego Mechanizmu Finansowego, fundacji i organizacji, instytucji finansowych i funduszy inwestycyjnych,
- rządowe programy wspierające integrację europejską,
- środki pochodzące od inwestorów (lokalnych, krajowych i zagranicznych).

Gmina Wyryki posiada doświadczenie z lat ubiegłych w pozyskiwaniu zewnętrznych środków finansowych i realizacji przedsięwzięć z ich udziałem. Zdobyte doświadczenie pozwoli na skuteczne ubieganie się o środki finansowe, które będą dostępne w ramach kolejnej perspektywy

finansowej. Niektóre zadania konieczne do realizacji, z uwagi na znaczne koszty inwestycyjne będą mogły zostać zrealizowane jedynie przy wsparciu środków zewnętrznych.

Gmina może ubiegać się o dofinansowanie zadań z zakresu: odnawialnych źródeł energii, gospodarki niskoemisyjnej, w szczególności termomodernizacji obiektów użyteczności publicznej, ochrony środowiska, kultury, edukacji, czy infrastruktury technicznej i społecznej. Władze Gminy będą również aktywnie wspierać lokalnych przedsiębiorców aplikujących o środki pomocowe na rozpoczęcie i rozwój działalności gospodarczej.

Jednym z najistotniejszych, w zakresie finansowania inwestycji zaplanowanych w Strategii, źródeł zewnętrznych będą fundusze europejskie w nowej perspektywie finansowej UE 2021-2027, w ramach programów operacyjnych: na poziomie regionalnym (16 programów) i krajowym. Gmina może ubiegać się o dofinansowanie planowanych przedsięwzięć przede wszystkim w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego Województwa Lubelskiego na lata 2021-2027, Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich 2021-2027 oraz ze środków Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Racjonalne wykorzystywanie posiadanych zasobów własnych Gminy oraz pojawiających się możliwości pozyskania finansowania z zewnątrz, będzie gwarantem realizacji zaplanowanych inwestycji zgodnie z zaplanowanym harmonogramem ich realizacji. Dzięki temu zrealizowane zostaną cele Strategii, co wpłynie pozytywnie na rozwój gospodarczy i społeczny Gminy Wiryki.

9. System monitorowania i ewaluacji strategii rozwoju

Monitoring Strategii

Jak w przypadku każdego dokumentu długookresowego, realizacja Strategii Rozwoju Gminy jest warunkowana różnego rodzaju czynnikami zewnętrznymi. Powoduje to konieczność stałej obserwacji procesu jego wdrażania, bieżącego śledzenia postępów w realizacji celów dokumentu oraz szybkiego i efektywnego reagowania na zmieniające się uwarunkowania.

Dlatego też koniecznym jest tworzenie systemu monitoringu Strategii, który jako narzędzie zarządzania realizacją dokumentu, umożliwi okresową ocenę i dostosowanie podejmowanych działań do zmieniających się warunków społeczno-gospodarczych i diagnozowanych potrzeb, a tym samym efektywne planowanie i wydatkowanie środków finansowych. Umożliwi to prowadzenie stałej ilościowej i jakościowej obserwacji zmian wpływających na realizację celów Strategii, co z kolei pozwoli na sukcesywne określanie stopnia realizacji zaplanowanych zadań, dając elastyczność w stosunku do napotykaných zmian warunków zewnętrznych.

System monitoringu Strategii Rozwoju Gminy Wiryki na lata 2022-2030 zakłada systematyczną analizę informacji i ich zbieranie w trybie ciągłym - w szczególności w zakresie prawidłowości procesu wdrażania założeń dokumentu, zarówno w aspekcie rzeczowym, jak i finansowym.

Przyjęto, iż system obejmie dwa obszary realizacji dokumentu:

- wdrażanie samej Strategii, w tym badanie wskaźników realizacji jej celów;
- funkcjonowanie systemu instytucjonalnego Gminy Wiryki i jej jednostek organizacyjnych, jako głównych podmiotów odpowiedzialnych za wdrażanie Strategii.

Wójt Gminy Wyryki, jako główny podmiot odpowiedzialny za wdrażanie Strategii, będzie odpowiedzialny za nadzór nad procesem monitoringu. Natomiast szczegółowe zadania w tym zakresie realizowane będą poprzez jednostki/stanowiska Urzędu Gminy oraz jednostki podległe. Za koordynację procesu monitoringu odpowiadać będzie Grupa zadaniowa ds. wdrażania Strategii natomiast za terminowe raportowanie odpowiedzialność ponosić będą wszystkie podmioty zaangażowane w realizację Strategii.

Jednym z głównych narzędzi systemu monitoringu będą raporty monitoringowe – przygotowywane raz do roku pełne sprawozdania z realizacji założeń strategicznych dokumentu, w tym postępów w realizacji wskaźników Strategii oraz założonych w niej celów, a także realizacji planowanych inwestycji. Raporty przygotowywane będą przez Grupę zadaniową ds. wdrażania Strategii przedstawiane do zaopiniowania i zatwierdzenia Wójtowi Gminy. Badanie stopnia realizacji Strategii prowadzone będzie w oparciu o zestaw wskaźników monitoringowych. Osiągnięte wartości pozwalają będzie na ocenę stanu realizacji dokumentu, dając tym samym podstawę do wprowadzania koniecznych zmian i aktualizacji Strategii.

Tabela 2. Wskaźniki monitoringowe Strategii Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2022-2030

Cel	Nazwa wskaźnika	Wartość bazowa (2020 r.)	Wartość w 2021 r.	Kierunek zmian do 2030 roku	Źródło danych
CEL STRATEGICZNY 1. EFEKTYWNE WYKORZYSTANIE WALORÓW ŚRODOWISKOWYCH I HISTORYCZNYCH GMINY WYRYKI POZWALAJĄCE NA STWORZENIE UNIKALNYCH, KONKURENCYJNYCH PRODUKTÓW TURYSTYCZNYCH	Dynamika liczby miejsc noclegowych (rok poprzedni = 100) (Wymiary: Ogółem)	94,2	82,6		GUS BDL
	Wskaźnik przedsiębiorczości (podmioty wpisane do rejestru REGON na 10 tys. ludności)	575	580		GUS BDL
	Podmioty wpisane do rejestru na 1000 ludności	58	58		GUS BDL
	Osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą (ogółem) w podmiotach nowo	10	6		GUS BDL

	zarejestrowanych w rejestrze REGON				
	Jednostki nowe zarejestrowane w rejestrze REGON na 10 tys. ludności (podmioty)	59	30		GUS BDL
	Jednostki wykreślone z rejestru REGON na 10 tys. ludności (podmioty)	29	38		GUS BDL
	Udział podmiotów wyrejestrowanych w ogólnej liczbie podmiotów wpisanych do rejestru REGON (podmioty)	5,1	6,6		GUS BDL
CEL STRATEGICZNY 2. PODNIESIENIE ATRAKCYJNOŚCI OSIEDLEŃCZEJ GMINY WYRYKI ORAZ PODNIESIENIE JAKOŚCI ŻYCIA JEJ MIESZKAŃCÓW	Gęstość zaludnienia (ludność na 1 km ²)	11	11		GUS BDL
	Zmiana liczby ludności na 1000 mieszkańców	-78,7	-8,9		GUS BDL
	Ludność w wieku produkcyjnym(ogółem)	1 404	1 455		GUS BDL
	Saldo migracji ogółem na 1000 ludności	-5,04	-7,64		GUS BDL
	Beneficjenci środowiskowej pomocy społecznej na 10 tys. ludności (osoby)	2 154	1 860		GUS BDL
	Porady lekarskie ogółem (POZ) (szt.)	9 629	9 737		GUS BDL
	Przychodnie na 10 tys. ludności (szt.) -	8	9		GUS BDL
	Udział fundacji, stowarzyszeń i organizacji społecznych w ogólnej liczbie	8,1	8,8		GUS BDL

	podmiotów gospodarki narodowej					
	Fundacje, stowarzyszenia i organizacje społeczne na 10 tys. mieszkańców (podmioty)	47	51			GUS BDL
CEL STRATEGICZNY 3.	Powierzchnia gruntów leśnych (ha)	2 405,06	2 406,04			GUS BDL
ZRÓWNOWAŻONE WYKORZYSTANIE WALORÓW ŚRODOWISKOWYCH GMINY WYRYKI ORAZ ICH OCHRONA I KSZTAŁTOWANIE	Odpady zebrane selektywnie w ciągu roku (t)	126,39	134,86			GUS BDL
	Korzystający z instalacji w % ogółu ludności – wodociąg (%)	82,5	82,5			GUS BDL
	Korzystający z instalacji w % ogółu ludności – kanalizacja (%)	15,6	15,6			GUS BDL
	Wydatki w rozdziale 90000 - Gospodarka komunalna i ochrona środowiska	402 848,01	419 714,83			GUS BDL
CEL STRATEGICZNY 4.	Dochody na mieszkańca (zł)	5 816,75	6 997,59			GUS BDL
JAKOŚCI ZARZĄDZANIA I ZDOLNOŚCI INSTYTUCJONALNEJ GMINY PRZYŁĘŁ ORAZ ROZWÓJ WSPÓŁPRACY PONADLOKALNEJ	Wydatki na mieszkańca (zł)	5 612,16	5 847,22			GUS BDL
	Wydatki w Dziale 921 - Kultura i ochrona dziedzictwa narodowego ogółem	585,60	169,55			GUS BDL
CEL STRATEGICZNY 5.	Wydatki w Dziale 754 - Bezpieczeństwo publiczne i ochrona	291 604,05	63 785,31			GUS BDL
POZIOMU						

BEZPIECZEŃSTWA MIESZKAŃCÓW ODWIEDZAJĄCYCH NA TRENIE GMINY WYRYKI	przeciwpożarowa I ogółem (zł)	Udział wydatków na drogi publiczne w wydatkach ogółem (%)	1	1,1		GUS BDL
--	----------------------------------	---	---	-----	---	------------

Źródło: Opracowanie własne na podstawie BDL

Ewaluacja

Istotą procesu ewaluacji jest możliwość oceny wszystkich podejmowanych działań na każdym etapie pracy nad Strategią Rozwoju Gminy Wyryki. Jest szczególnie ważnym źródłem informacji, które mogą zostać skutecznie wykorzystane do ulepszania procesów rozwojowych Gminy. Ewaluacja jest bowiem procesem, pozwalającym na szersze spojrzenie i ocenę wpływu podjętych w ramach wdrażania Strategii działań, na ogólny rozwój Gminy w różnych aspektach, m.in. społeczno-gospodarczym, środowiskowym, kulturowym, przestrzennym, a tym samym ocenę realizacji celów założonych w dokumencie.

Skuteczny proces ewaluacji Strategii umożliwia wykorzystanie zdobytych w nim informacji do skutecznego zarządzania zmianą, poprzez dopasowanie planowanych do realizacji przedsięwzięć do zmieniających się w czasie potrzeb mieszkańców Gminy, a tym samym do właściwego wydatkowania środków finansowych Gminy. Proces ten, w zależności od typu ewaluacji, daje możliwość oceny celowości, efektywności, trafności oraz wartości dodanej zarówno przedsięwzięć planowanych do realizacji (*ex-ante*), realizowanych (*mid-term*), jak i zakończonych inwestycji (*ex-post*).

Przewiduje się, iż proces ewaluacji Strategii Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2022-2030 będzie wieloetapowy, prowadzony w oparciu o różne typy ewaluacji:

Ocena przed realizacją - ewaluacja ex-ante	Jest to ocena prowadzona najczęściej w toku opracowywania dokumentu strategicznego, czerpiąca z doświadczeń i informacji pozyskanych w toku wdrażania dokumentów strategicznych w latach ubiegłych. Może być również wykorzystywana do opracowania aktualizacji Strategii. Na ocenę <i>ex-ante</i> składają się m.in. analizy obejmujące wpływ dotychczasowych działań Gminy na jej rozwój i osiągnięte rezultaty, czy analiza problemów rozwojowych Gminy.
Bieżąca ocena Strategii - ewaluacja on-going	Zalecanym jest, by poza okresowymi rodzajami oceny procesu wdrażania Strategii (tj. <i>ex-ante</i> , <i>mid-term</i> , <i>ex-post</i>), Władze Gminy, w tym Rada Gminy, inicjowały bieżącą ocenę Strategii. Ewaluacja <i>on-going</i> pozwoli bowiem na określenie zasadności stosowanych instrumentów, a tym samym skuteczności całego systemu wdrażania

	dokumentu, dając możliwość bieżącego wprowadzania koniecznych modyfikacji, tak by w sposób najbardziej efektywny realizować założone w nim cele.
Ocena w połowie okresu realizacji Strategii - ewaluacja <i>mid-term</i>	Planuje się przeprowadzenie oceny nie później niż w ciągu roku następnego po zakończeniu połowy okresu realizacji Strategii (tj. 2027 r.). Ewaluacja <i>mid-term</i> skupiać się będzie na badaniu skuteczności w osiągnięciu założonych celów rozwojowych Strategii, a tym samym oddziaływania jej realizacji na rozwój społeczno-gospodarczy Gminy oraz efektywności wykorzystania zaangażowanych środków finansowych (zarówno własnych Gminy, jak i zewnętrznych). Kluczowym elementem oceny <i>mid-term</i> będzie ocena ewentualnej konieczności dopasowania planowanych przedsięwzięć do zmieniających się uwarunkowań, na bazie wniosków powziętych w toku prowadzonych analiz.
Ocena na zakończenie okresu obowiązywania Strategii - ewaluacja <i>ex-post</i>	Głównym celem tego rodzaju ewaluacji jest określenie długotrwałych efektów osiągniętych dzięki wdrożeniu Strategii, w tym efektywności kosztowej zrealizowanych przedsięwzięć, tj. relacji wielkości zaangażowanych środków do długofalowych skutków podejmowanych działań. Ocena <i>ex-post</i> prowadzi do opracowania rekomendacji, co do przyszłych kierunków polityki Gminy w zakresie rozwoju społeczno-gospodarczego oraz wpływu czynników egzogennych i endogennych na jej dalszy rozwój.

Podmiotem odpowiedzialnym za proces ewaluacji jest Wójt Gminy Wiryki. Zadania z zakresu ewaluacji mogą być realizowane przez Urząd Gminy, jednostki podległe lub niezależny podmiot zewnętrzny.

Aktualizacja dokumentu

Proces aktualizacji jest nierozzerwalnie związany z systemem monitoringu i ewaluacji oraz partycypacją społeczną organizowaną celem zaangażowania społeczności lokalnej w proces tworzenia polityki rozwojowej zamieszkiwanej przez siebie Gminy.

Za proces aktualizacji Strategii odpowiada Wójt Gminy przy wsparciu jednostek organizacyjnych Urzędu Gminy. Zakłada się, że aktualizacja Strategii będzie dokonywana nie częściej niż raz do roku, przy czym dopuszcza się możliwość dokonania dodatkowych korekt dokumentu w sytuacjach nadzwyczajnych.

Przesłankami decydującymi o potrzebie aktualizacji dokumentu są:

- zmiany przepisów prawnych;
- wnioski i rekomendacje przedstawione w raporcie końcowym z badań ewaluacyjnych;
- zaplanowane działania korygujące zidentyfikowane w ramach procesu monitoringu;
- zmiany sytuacji społeczno-gospodarczej Gminy mające wpływ na cele Strategii;
- zgłoszone zmiany przez mieszkańców i innych interesariuszy Strategii.

Projekt Strategii z wprowadzonymi zmianami wraz z uzasadnieniami zostaje przekazany do konsultacji społecznych (trwających min. 10 dni). Przekonsultowany projekt dokumentu podlega zatwierdzeniu przez Wójta Gminy oraz następnie przez Radę Gminy Wyryki. Akceptacja Rady Gminy obejmuje przyjęcie do realizacji zmienionego dokumentu.

10. Powiązanie strategii z dokumentami strategicznymi i planistycznymi

Strategia Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2022-2030 jest dokumentem strategicznym wpisującym się w szerszy kontekst polityki rozwojowej Państwa, dlatego wpisuje się w strategiczne założenia polityki regionalnej i krajowej, a także kierunki rozwojowe wyznaczone w ramach polityki Unii Europejskiej. W niniejszym rozdziale przedstawiono powiązanie Strategii z głównymi dokumentami strategicznymi i planistycznymi na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym.

Poziom krajowy

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)

Strategia na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 jest kluczowym dokumentem strategicznym w perspektywie średniookresowej, wyznaczającym kierunki rozwojowe określone w dokumencie mianem *doktryny polityki regionalnej państwa*.

Jako fundament polityki rozwoju kraju przyjęto kreowanie *rozwoju zrównoważonego*, co w pełni wpisuje się również w główne założenie polityk rozwojowych UE. Rozwój zrównoważony rozumiany jest jako dążenie do kreowania rozwoju, w którym potrzeby obecnego pokolenia mogą być realizowane bez umniejszania szans przyszłych pokoleń. W dokumencie tym jako bazę rekomenduje się wykorzystanie endogenicznych potencjałów, tj. obszarów, które w dłuższej perspektywie czasu będą zdolne generować wartość dodaną i budować samofinansujące źródła rozwoju. Takie spojrzenie na rozwój rekomendowane jest również dla polityki rozwoju regionu, prowadzonej przez samorządy województw.

Głównym celem Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju jest tworzenie warunków dla wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym wzroście spójności w wymiarze społecznym, ekonomicznym, środowiskowym i terytorialnym.

Cel główny realizowany będzie przez trzy cele szczegółowe:

Cel szczegółowy I – Trwały wzrost gospodarczy oparty coraz silniej o wiedzę, dane i doskonałość organizacyjną;

Cel szczegółowy II – Rozwój społecznie wrażliwy i terytorialnie zrównoważony;

Cel szczegółowy III – Skuteczne państwo i instytucje służące wzrostowi oraz włączeniu społecznemu i gospodarczemu.

Działania prowadzące do realizacji założonych celów będą zmierzały do zwiększania konkurencyjności gospodarki poprzez innowacje, eksport i wzrost wartości kapitałów uruchamianych na inwestycje w sektorze przedsiębiorstw (cel szczegółowy I), pełniejsze wykorzystanie zasobów społecznych i terytorialnych (cel szczegółowy II) oraz przedsięwzięcia podnoszące efektywność funkcjonowania inkluzywnych instytucji państwa, służących przedsiębiorstwom i obywatelom (cel szczegółowy III).

Cele i kierunki działań przyjęte w Strategii Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2022-2030 pośrednio wpłyną na osiągnięcie celów założonych w ww. strategii na poziomie kraju.

Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego 2030

Rozwinięciem założeń zawartych w Strategii na Rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju jest Krajowa Strategia Rozwoju Regionalnego. Jest to kolejny istotny dokument wyznaczający kierunki rozwoju w ramach polityki regionalnej państwa w perspektywie do roku 2030. W ramach KSRR wskazano cele polityki regionalnej oraz działania niezbędne do ich osiągnięcia, realizowane przez rząd, samorząd terytorialny oraz pozostałe podmioty uczestniczące w realizacji polityki regionalnej. W przedmiotowej Strategii określono systemowe ramy prowadzenia polityki regionalnej przez rząd wobec regionów, jak i uwarunkowania wewnątrzregionalne, ich zadania, dokumenty programowe, sposób monitorowania i oceny efektów realizacji, formy wsparcia finansowego oraz źródła finansowania polityki regionalnej.

Implementując zaproponowany przez SOR model odpowiedzialnego rozwoju, KSRR wskazuje cele polityki regionalnej jako skoordynowane działania wszystkich podmiotów (w tym rządu, samorządów terytorialnych wszystkich szczebli i partnerów społeczno-gospodarczych) na rzecz rozwoju poszczególnych terytoriów.

Jako cel główny KSSR wskazano „Efektywne wykorzystanie endogenicznych potencjałów terytoriów i ich specjalizacji dla osiągnięcia zrównoważonego rozwoju kraju, co tworzyć będzie warunki do wzrostu dochodów mieszkańców Polski przy jednoczesnym osiąganiu spójności w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym”. Cel ten realizowany będzie za pośrednictwem uzupełniających się celów szczegółowych:

Cel szczegółowy I - *Zwiększenie spójności rozwoju kraju w wymiarze społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym;*

Cel szczegółowy II - *Wzmacnianie regionalnych przewag konkurencyjnych;*

Cel szczegółowy III - *Podniesienie jakości zarządzania i wdrażania polityk ukierunkowanych terytorialnie.*

Istotą polityki regionalnej kreowanej w KSSR jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju poszczególnych części kraju (regionów, obszarów miejskich i wiejskich) w kluczowych wymiarach: społecznym, gospodarczym, środowiskowym i przestrzennym. Na wsparcie będą mogły liczyć obszary o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwoju - uzyskując odpowiednie zasoby będą mogły dążyć do eliminowania barier rozwojowych i pobudzenia trwałego wzrostu. KSRR uwzględnia m.in. obszary wiejskie albo zagrożone trwałą marginalizacją ze względu na peryferyjne położenie, albo rozwijające się w oparciu o endogeniczne potencjały gospodarcze. Zdiagnozowano m.in. obszary, które tracą na znaczeniu będąc w strefie oddziaływania dużych ośrodków miejskich. Kierunkiem rozwojowym w tym przypadku jest wykorzystanie potencjału miast i nawiązanie współpracy pomiędzy JST.

Gmina Wyryki znajduje się na liście gmin zagrożonych trwałą marginalizacją.

W dokumencie określono 7 wyzwań dla polityki regionalnej, są to:

1. Adaptacja do zmian klimatu oraz ograniczanie zagrożeń dla środowiska.
2. Przeciwdziałanie negatywnym skutkom procesów demograficznych.
3. Rozwój i wsparcie kapitału ludzkiego i społecznego.
4. Wzrost produktywności i innowacyjności regionalnych gospodarek.
5. Rozwój infrastruktury podnoszącej konkurencyjność, atrakcyjność inwestycyjną i warunki życia w regionach.
6. Zwiększenie efektywności zarządzania rozwojem (w tym finansowania działań rozwojowych) oraz współpracy między samorządami terytorialnymi i między sektorami.
7. Przeciwdziałanie nierównościom terytorialnym i przestrzennej koncentracji problemów rozwojowych oraz niwelowanie sytuacji kryzysowych na obszarach zdegradowanych.

Zgodnie z zasadą koncentracji terytorialnej, na poziomie kraju zdefiniowano obszary strategicznej interwencji (OSI) polityki regionalnej:

- obszary zagrożone trwałą marginalizacją,
- miasta średnie tracące funkcje społeczno-gospodarcze,
- Śląsk,
- Polska Wschodnia.

Nawiązując do założeń SOR, istotą polityki regionalnej kreowanej w KSSR jest zapewnienie zrównoważonego rozwoju poszczególnych części kraju (regionów, obszarów miejskich i wiejskich) w kluczowych wymiarach: społecznym, gospodarczym, środowiskowymi i przestrzennym. Na wsparcie będą mogły liczyć obszary o mniej korzystnych uwarunkowaniach rozwoju - uzyskując odpowiednie zasoby będą mogły dążyć do eliminowania barier rozwojowych i pobudzenia trwałego wzrostu.

System realizacji KSRR zakłada obligatoryjnie uwzględnienie OSI, tj. obszarów zagrożonych trwałą marginalizacją i miast średnich, które tracą funkcje społeczno-gospodarcze, w krajowych strategiach rozwoju. W przypadku OSI Polska Wschodnia założono natomiast kontynuację programu makroregionalnego dedykowanego pięciu województwom, w tym, województwu lubelskiemu. Dlatego też regionalne strategie rozwoju powinny zawierać zaprogramowane komplementarne wsparcie dla tych OSI. W ramach KSRR wsparcie uzyskają również obszary zdegradowane, wymagające rewitalizacji, czy też przywrócenia funkcji społeczno-gospodarczych (w ramach odnowy wsi).

Polityka Ekologiczna Państwa 2030

Dokument Polityka Ekologiczna Państwa 2030 (PEP 2030) ma docelowo zastąpić obowiązującą obecnie strategię "Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko - perspektywa do 2020 r". Jest to dokument o istotnym znaczeniu w szczególności w przypadku podziału środków publicznych na ochronę środowiska w kolejnej perspektywie finansowej UE.

W projekcie PEP2030 sformułowano cel główny jako rozwój potencjału środowiska na rzecz obywateli i przedsiębiorców. Zgodnie z założeniami dokumentu, szczególnie istotną rolę w osiągnięciu celów polityki ekologicznej mają odegrać jednostki samorządu terytorialnego. Są to bowiem jednostki, które w sposób bezpośredni odpowiadają za racjonalne planowanie zagospodarowania przestrzennego, co pozwala chronić ludność przed zanieczyszczeniami powietrza i hałasem, klęskami żywiołowymi tj. susze, czy powódzie oraz stratami przez nie powodowanymi. Do zadań JST należy również ochrona przyrody przed nadmierną presją związaną z działalnością człowieka. W PEP 2030 określono następujące cele szczegółowe:

Cel szczegółowy I - Środowisko i zdrowie. Poprawa jakości środowiska i bezpieczeństwa ekologicznego;

Cel szczegółowy II - Środowisko i gospodarka. Zrównoważone gospodarowanie zasobami środowiska;

Cel szczegółowy III - Środowisko i klimat. Łagodzenie zmian klimatu i adaptacja do nich oraz zarządzanie ryzykiem klęsk żywiołowych.

Cele szczegółowe będą realizowane przez cele horyzontalne:

- Środowisko i edukacja;
- Rozwijanie kompetencji (wiedzy, umiejętności i postaw) ekologicznych społeczeństwa;
- Środowisko i administracja;
- Poprawa efektywności funkcjonowania instrumentów ochrony środowiska.

Polityka Energetyczna Polski do 2030 r.

Jest to dokument wyznaczającym podstawowe kierunki polityki energetycznej kraju zarówno w perspektywie krótko jak i długoterminowej. PEP do 2030 r. zawiera rekomendacje co do działań przyczyniających się do zmniejszenia emisji zanieczyszczeń. Określono w nim sześć najważniejszych dróg rozwoju energetyki w Polsce:

- poprawa efektywności energetycznej,
- wzrost bezpieczeństwa dostaw paliw i energii,
- dywersyfikacja struktury wytwarzania energii elektrycznej,
- rozwój wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w tym biopaliw,
- rozwój konkurencyjnych rynków paliw i energii,
- ograniczenie oddziaływania energetyki na środowisko.

Cele zawarte w Strategii Rozwoju Gminy Wyryki na lata 2021-2030 wpisują się w kierunki polskiej polityki energetycznej w zakresie:

- poprawa efektywności energetycznej,
- rozwój wykorzystania odnawialnych źródeł energii, w tym biopaliw.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 (KPZK 2030)

Głównym założeniem KPZK 2030 jest przyspieszenie rozwoju i modernizacji Polski powodujące w ciągu najbliższych kilkunastu lat pozytywne konsekwencje dla zagospodarowania przestrzennego kraju. Zakłada się, iż będzie to możliwe dzięki zwiększonej skali i przyspieszeniu procesów inwestycyjnych w zakresie infrastruktury (m.in. dzięki środkom pochodzącym z UE),

większej konkurencyjności polskiej gospodarki (m.in. poprzez zwiększenie zatrudnienia w sektorach o większej wydajności i wartości dodanej) przy wykorzystaniu potencjału intelektualnego i społecznego oraz zmianie modelu życia i konsumpcji.

Wskazane powyżej założenia KPZK 2030 zostały uwzględnione w fazie planowania zapisów Strategii Rozwoju Gminy Wyryki. Uwzględniono w niej bowiem zróżnicowane potencjały rozwojowe, a określone w Strategii obszary strategiczne są spójne z celami polityki przestrzennego zagospodarowania kraju określonymi w KPZK 2030, w szczególności z:

Celem 2. *Poprawa spójności wewnętrznej i terytorialne równoważenie rozwoju kraju poprzez promowanie integracji funkcjonalnej, tworzenie warunków dla rozprzestrzeniania się czynników rozwoju, wielofunkcyjny rozwój obszarów wiejskich oraz wykorzystanie potencjału wewnętrznego wszystkich terytoriów,*

Celem 4. *Kształtowanie struktur przestrzennych, wspierających osiągnięcie i utrzymanie wysokiej jakości środowiska przyrodniczego i walorów krajobrazowych Polski,*

Celem 5. *Zwiększenie odporności struktury przestrzennej kraju na zagrożenia naturalne i utraty bezpieczeństwa energetycznego oraz kształtowanie struktur przestrzennych wspierających zdolności obronne państwa,*

Poziom regionalny

STRATEGIA ROZWOJU WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO do 2030 roku

SRWL jest jednym z głównych dokumentów będących podstawą prowadzenia polityki rozwoju na poziomie województwa lubelskiego. Określono w nim wizję oraz długoterminowe cele i kierunki rozwoju regionu, które realizowane będą przez założone działania.

W dokumencie przedstawiono wizję województwa w 2030 roku: „Województwo lubelskie racjonalnie wykorzystując specyfikę społeczno-gospodarczą, zasoby środowiska, a także policentryczność sieci ośrodków miejskich rozwija się w sposób zrównoważony. Kreatywność i otwartość mieszkańców, aktywność naukowo-badawczą, tworzenie i stosowanie rozwiązań innowacyjnych oraz partnerstwo w zarządzaniu kształtują nowoczesny charakter regionu. Wzrasta jego znaczenie jako strategicznego producenta finalnych wyrobów żywnościowych oraz dostawcy usług prozdrowotnych i usług czasu wolnego. W efekcie region oferuje atrakcyjną przestrzeń do życia, pracy i inwestowania w zdrowym i bezpiecznym otoczeniu”.

Założenia strategiczne przedmiotowego dokumentu są spójne z kierunkami krajowych polityk rozwojowych, bazując na koncepcji zrównoważonego rozwoju oraz wydobywaniu endogenicznych potencjałów województwa, do których zaliczono zasoby ludzkie, rozwinięty sektor produkcji żywności, czy ochrony zdrowia, ukierunkowany na wysoką jakość życia.

Odwołując się do wizji regionu, wyróżniono cztery cele strategiczne rozwoju województwa:

Cel strategiczny I - *Kształtowanie strategicznych zasobów rolnych*

Cel strategiczny II - *Wzmocnienie powiązań i układów funkcjonalnych*

Cel strategiczny III - *Innowacyjny rozwój gospodarki oparty o zasoby i potencjały regionu*

Cel strategiczny IV - *Wzmacnianie kapitału społecznego*

Cele zdefiniowane w Strategii Rozwoju Gminy Wyryki w perspektywie do 2030 roku są spójne z założeniami strategicznymi sformułowanymi dla województwa lubelskiego. Skupiono się bowiem

na wydobywaniu potencjałów Gminy i odpowiadaniu na przewidywane wyzwania, które mogą przynieść najbliższe lata. Dlatego też w Strategii podkreślono przede wszystkim konieczność rozwoju turystyki, jako niedostatecznie wykorzystanego potencjału Gminy. Zwrócono także uwagę na wyzwania społeczne i demograficzne, w tym podnoszenie poziomu i warunków życia mieszkańców Gminy.

Gmina Wyryki znalazła się w granicach **Obszaru Strategicznej Interwencji Polesie**, którego priorytetem jest Społeczno-gospodarcze wykorzystanie zasobów środowiska przyrodniczego i kulturowego Pojezierza Łęczyńsko-Włodawskiego oraz terenów nadbużańskich.

PROGRAM OCHRONY ŚRODOWISKA WOJEWÓDZTWA LUBELSKIEGO NA LATA 2020-2023 Z PERSPEKTYWĄ DO ROKU 2027

Program Ochrony Środowiska Województwa Lubelskiego jest dokumentem sektorowym realizującym cele środowiskowe na poziomie regionalnym. Założenia przyjęte w Programie zostały zdefiniowane zgodnie z kierunkami określonymi w dokumentach strategicznych na poziomie krajowym, ze szczególnym uwzględnieniem przyjętej *Polityki ekologicznej państwa 2030* oraz *Strategii na rzecz Odpowiedzialnego Rozwoju do roku 2020 (z perspektywą do 2030 r.)*, które zastąpiły *Strategię Bezpieczeństwo Energetyczne i Środowisko – perspektywa do 2020 r.* Założenia ujęte w POŚWL oparto o szczegółową diagnozę poszczególnych komponentów środowiska naturalnego województwa, a także uciążliwości, zagrożeń i najważniejszych problemów związanych z ochroną środowiska.

Celem głównym tworzenia Programu jest *dążenie do poprawy stanu środowiska w województwie, ograniczenie negatywnego wpływu zanieczyszczeń na środowisko, ochrona i rozwój walorów środowiska, a także racjonalne gospodarowanie jego zasobami.*

W POŚWL określono 10 obszarów interwencji, które odpowiadają poszczególnym komponentom środowiska lub obszarom mającym wpływ na stan środowiska. Zaliczono do nich:

Ochrona klimatu i jakości powietrza (OKJP):

P.I. Poprawa jakości powietrza przy zapewnieniu bezpieczeństwa energetycznego w kontekście zmian klimatu

Zagrożenia hałasem (ZH):

ZH.I. Poprawa klimatu akustycznego w województwie lubelskim

Pola elektromagnetyczne (PEM):

PEM.I. Ochrona przed polami elektromagnetycznymi

Gospodarowanie wodami (GW):

GW I. Osiągnięcie dobrego stanu jednolitych części wód powierzchniowych i podziemnych

GW.II. Ochrona przed zjawiskami ekstremalnymi związanymi z wodą

Gospodarka wodno-ściekowa (GWS):

GWS.I. Prowadzenie racjonalnej gospodarki wodno-ściekowej

Zasoby geologiczne (ZG):

ZG.I. Racjonalne gospodarowanie zasobami geologicznymi

Gleby (GL):

GL.I. Ochrona gleb przed negatywnym oddziaływaniem antropogenicznym, erozją oraz niekorzystnymi zmianami klimatu

Gospodarka odpadami i zapobieganie powstawaniu odpadów (GO):

GO.I. Gospodarowanie odpadami zgodnie z hierarchią sposobów postępowania z odpadami, uwzględniając zrównoważony rozwój województwa lubelskiego

Zasoby przyrodnicze (ZP):

ZP.I. Ochrona różnorodności biologicznej oraz krajobrazowej

ZP.II. Prowadzenie trwale zrównoważonej gospodarki leśnej

ZP.III. Zwiększanie lesistości

Zagrożenia poważnymi awariami (PAP):

PAP I. Ograniczenie ryzyka wystąpienia poważnych awarii oraz minimalizacja ich skutków

Poziom lokalny

STUDIUM UWARUNKOWAŃ I KIERUNKÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO GMINY

Wyryki

Celem Studium jest określenie polityki przestrzennej Gminy, ogólnych kierunków i zasad zagospodarowania przestrzennego, jest ono zatem jednym z głównych dokumentów stanowiących lokalny system planowania przestrzennego. W dokumencie tym prowadzone jest szczegółowe rozpoznanie aktualnej sytuacji społeczno-gospodarczej Gminy, a także istniejących uwarunkowań oraz zagadnień związanych z jej rozwojem. Diagnoza ta stanowi podstawę do określania kierunków zagospodarowania przestrzennego i zasad polityki przestrzennej obszarów Gminy, zasad dla koordynacji planów miejscowych i decyzji administracyjnych z zakresu zagospodarowania i zainwestowania terenu, a także kierunki i zasady promocji Gminy.

W Studium określono główny cel rozwojowy Gminy, tj. „ukształtowanie zrównoważonego rozwoju, osiągnięcie wyższej pozycji ekonomicznej gminy pozwalającej na poprawę warunków życia mieszkańców, przy jednoczesnym zachowaniu zasobów i walorów środowiska kulturowego oraz trwałości funkcjonowania procesów przyrodniczych. Zwrócono uwagę, że gmina powinna poprawić swoją pozycję w regionie pod względem gospodarczym, kulturalnym i rekreacyjnym. „Podstawą ugruntowania pozycji jest wykorzystanie naturalnych zasobów i walorów przyrodniczo krajobrazowych gminy oraz wzbogacenie i zróżnicowanie jej funkcji gospodarczych. Założeniem jest rozwój osady gminnej jako lokalnego ośrodka usług i przedsiębiorczości, urozmaicenie bazy ekonomicznej i usługowej gminy.”

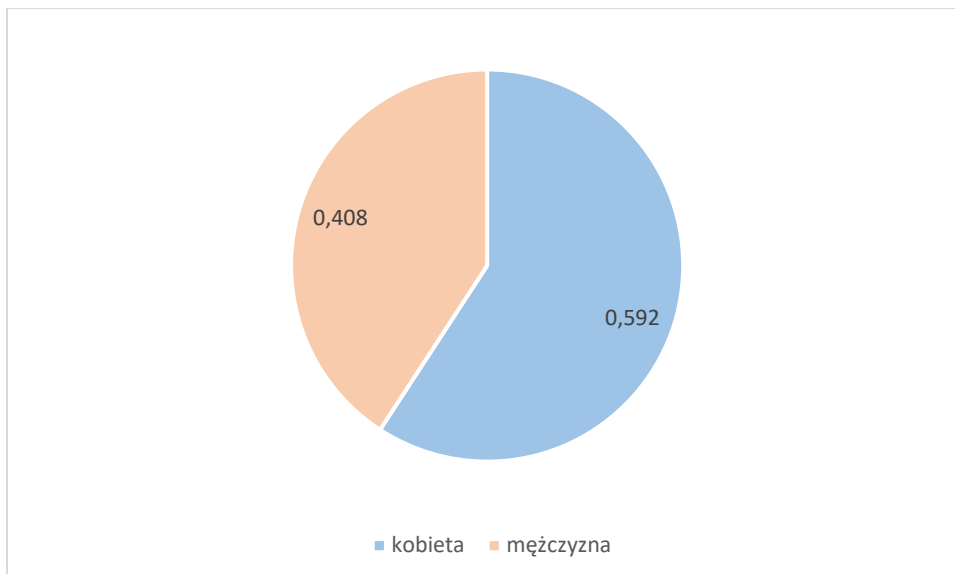
Studium jest dokumentem, który podlega bieżącej aktualizacji, zgodnie z wyzwaniami i szansami rozwojowymi Gminy.

Cele Strategii Rozwoju Gminy Wyryki są spójne z założeniami Studium, bowiem koncentrują się na ochronie, kształtowaniu i racjonalnym wykorzystaniu walorów środowiskowych oraz budowaniu ładu przestrzennego Gminy. Pozwoli to w konsekwencji na poprawę jakości życia mieszkańców i pobudzanie wzrostu gospodarczego obszaru, w tym w obszarze szerokokorozumianej turystyki. Określone w Strategii kierunki działań przyczynią się również do osiągnięcia celu rozwojowego określonego w Studium.

11. Partycypacja społeczna – sposób włączenia społeczności lokalnej w proces przygotowania i wdrażania strategii

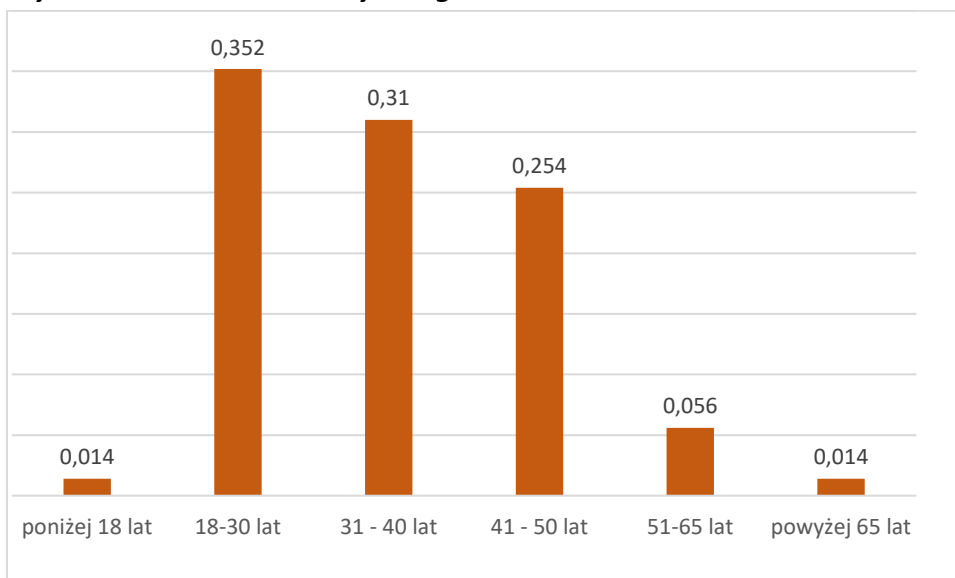
Proces partycypacji społecznej rozpoczął się już na etapie wstępnym opracowywania Strategii Rozwoju Gminy Wyryki. Po wywiadzie z Wójtem Gminy Wyryki i pracownikami wskazanymi do zespołu ds. opracowania dokumentu dot. stanu aktualnego i potrzeb rozwojowych Gminy, przygotowano ankietę on line. Narzędzie badawcze zamieszczono w lutym 2022 r. na stronie internetowej Gminy Wyryki celem zebrania opinii społeczności lokalnej. Udział w badaniu ankietowym wzięło 71 osób, z czego (42 kobiety i 29 mężczyzn) kobiety.

Wykres 1. Podział respondentów ze wzg. na płeć

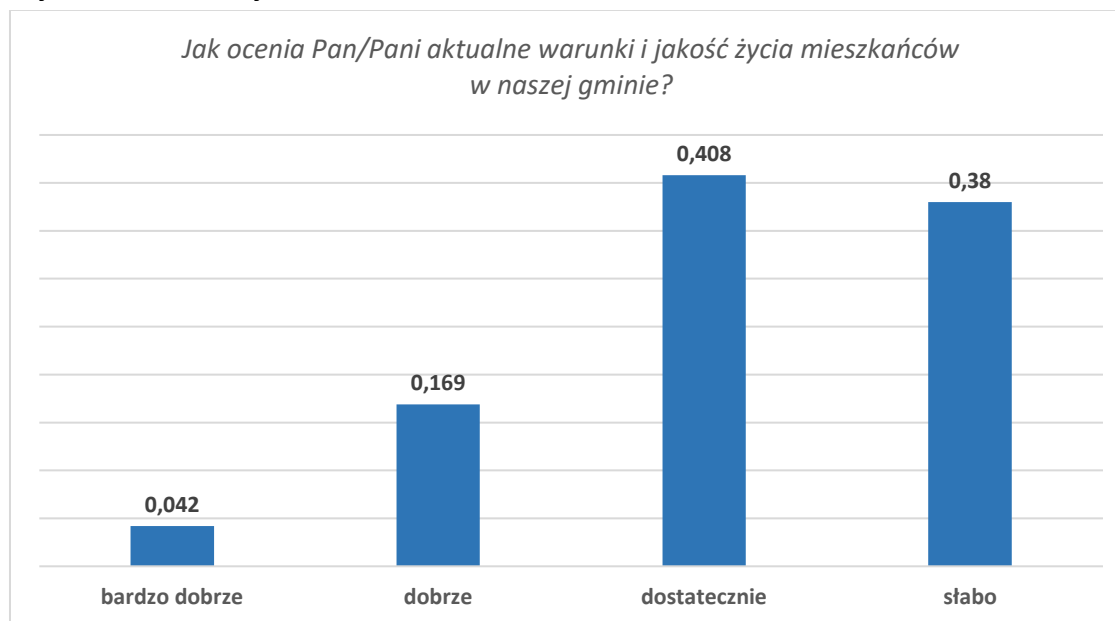

Najliczniejszą liczbę badanych stanowiła grupa wiekowa w przedziale: 41-50 lat (44,4%). Sporą grupą były osoby w wieku 18-30 lat, osoby do 18 roku życia oraz osoby powyżej 65 lat stanowiły najniższy odsetek respondentów.

Wykres 2. struktura badanych wg wieku

Zdecydowana większość respondentów jakość życia mieszkańców ocenia dostatecznie lub słabo (ponad 70% badanych). Przyczyny takiego odbioru standardu funkcjonowania w Gminie Wyryki dają wnioski kolejnych pytań.

Wykres 3. Jakość życia mieszkańców

Najwięcej zastrzeżeń mają mieszkańcy do stanu jakości dróg gminnych, a także, w mniejszym stopniu, do dostępności do sieci kanalizacyjnych i przystanków autobusowych. Dobrze oceniają stan zagospodarowania przestrzeni publicznych oraz jakość i stan budynków użyteczności publicznej.

Tabela 5. Ocena stanu infrastruktury gminnej

Oceniany element sfery infrastrukturalnej	Bardzo dobry	dobry	dostateczny	słaby	Nie mam zdania
stan i jakość dróg gminnych	1,4%	4,2%	12,7%	81,7%	0,0%
stan i jakość chodników przy drogach	9,9%	26,8%	39,4%	23,9%	0,0%
stan oświetlenia dróg	7,0%	32,4%	28,2%	32,4%	0,0%
stan przystanków autobusowych	1,4%	19,7%	35,2%	43,7%	0,0%
dostępność do sieci wodociągowej	19,7%	28,2%	23,9%	25,4%	2,8%
dostępność do sieci kanalizacyjnej	9,9%	7,0%	18,3%	59,2%	5,6%
jakość i stan budynków użyteczności publicznej	33,8%	32,4%	22,5%	8,5%	2,8%
stan zagospodarowania przestrzeni publicznych	8,5%	40,8%	23,9%	23,9%	2,8%
dostosowanie budynków użyteczności publicznej do	2,8%	33,8%	21,1%	36,6%	5,6%

potrzeb osób ze specjalnymi potrzebami					
---	--	--	--	--	--

Jeżeli chodzi o sferę gospodarczą, respondenci dostrzegli trudność w możliwości uzyskania zatrudnienia na obszarze gminy (blisko 90% odpowiedzi) i słabo oceniają warunki do prowadzenia i rozwijania działalności gospodarczej. Duży problem stanowią połączenia pomiędzy gminą a innymi ośrodkami. Respondenci nie postrzegają gminy jako miejsca atrakcyjnego do mieszkania, spędzania czasu wolnego i prowadzenia działalności gospodarczej.

Tabela 6. Ocena sfery gospodarczej

oceniany element sfery gospodarczej	bardzo dobry	dobry	dostateczny	słaby
możliwość uzyskania zatrudnienia na obszarze gminy	0,0%	2,8%	8,5%	88,7%
warunki prowadzenia i rozwijania działalności gospodarczej	0,0%	7,0%	32,4%	60,6%
Warunki rozwoju działalności rolniczej	4,2%	21,1%	42,3%	32,4%
Możliwość wykorzystania dziedzictwa kulturowego i tradycji lokalnych do rozwoju przedsiębiorczości	5,6%	18,3%	39,4%	36,6%
dostępność wolnych terenów pod działalność gospodarczą lub możliwość ich wyznaczenia i zagospodarowania	4,2%	21,1%	31,0%	43,7%
atrakcyjność gminy jako miejsca do zamieszkania	7,0%	19,7%	23,9%	49,3%
Poziom dostępu do mediów (gaz, prąd, woda, kanalizacja	1,4%	35,2%	32,4%	31,0%
połączenia komunikacyjne z innymi gminami i miastami	0,0%	19,7%	26,8%	53,5%
atrakcyjność gminy jako miejsca do spędzania wolnego czasu	4,2%	21,1%	29,6%	45,1%
Dostępność do usług edukacyjnych, opiekuńczych i zdrowotnych na terenie gminy	2,8%	22,5%	42,3%	32,4%
Jakość obsługi w urzędzie gminy	11,3%	35,2%	40,8%	12,7%

Atrakcyjność gminy jako miejsca do prowadzenia działalności gospodarczej	2,8%	16,9%	42,3%	38,0%
---	------	-------	-------	-------

Ankietowani w zasadzie jednoznacznie ocenili, że turystyka w gminie jest na niskim poziomie. Brakuje bazy gastronomicznej, bazy turystyczno-wypoczynkowej, oferty i usług turystycznych. Na bazie pytań, wybijają się głosy zauważenia działań gminy w zakresie budowy i utrzymania infrastruktury turystycznej oraz wyposażenia placów zabaw i siłowni napowietrznych.

Tabela 7. Ocena stanu oraz jakości środowiska i przestrzeni w gminie

stan i jakość środowiska i przestrzeni gminy	bardzo dobry	dobry	dostateczny	słaby
stan i jakość środowiska przyrodniczego	12,7%	40,8%	32,4%	14,1%
jakość powietrza w gminie w okresie grzewczym	16,9%	45,1%	23,9%	14,1%
czystość wód powierzchniowych i terenów przyległych	14,1%	36,6%	25,4%	23,9%
czystość terenów zieleni (np.. Lasów)	12,7%	32,4%	25,4%	29,6%
jakość systemu odbioru śmieci z posesji prywatnych	19,7%	35,2%	35,2%	9,9%
dostępność punktu selektywnej zbiórki odpadów komunalnych	9,9%	35,2%	22,5%	32,4%
rozwój OZE w gminie	4,2%	22,5%	39,4%	33,8%
oferta gminy w zakresie działań proekologicznych i chroniących środowisko naturalne	7,0%	26,8%	25,4%	40,8%
czystość na terenie gminy	4,2%	25,4%	36,6%	33,8%

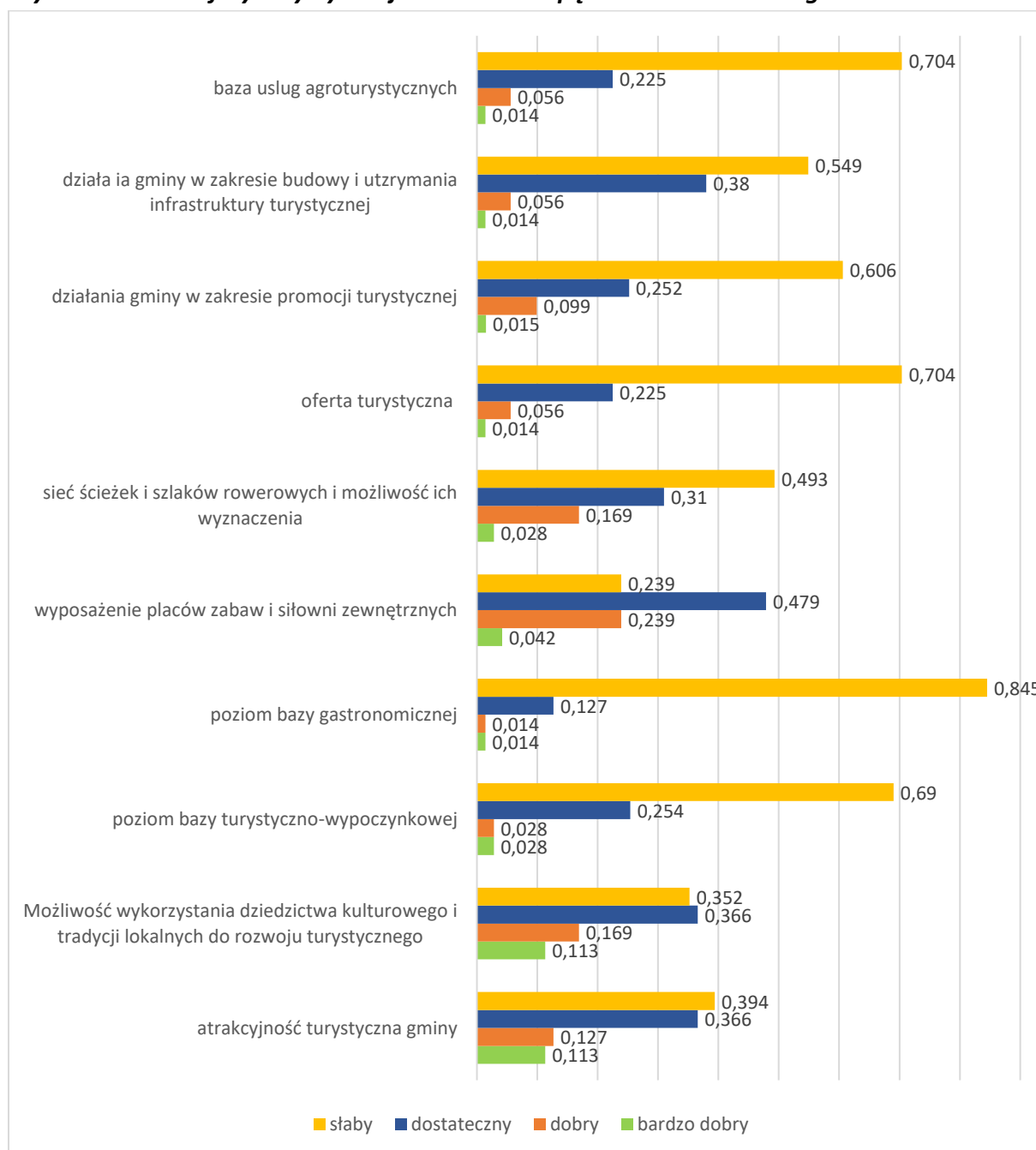
Tabela 8 Ocena sfery edukacji, kultury i sportu

oceniany element edukacji, kultury i sportu	bardzo dobry	dobry	dostateczny	słaby
dostęp i jakość edukacji przedszkolnej	8,5%	35,2%	38,0%	18,3%
dostęp i jakość edukacji szkolnej	12,7%	35,2%	36,6%	15,5%
dostęp do opieki na dziećmi do lat 3	2,8%	5,6%	15,5%	76,1%
organizacja dowozu dzieci do szkół	11,3%	31,0%	42,3%	15,5%
zajęcia pozalekcyjne dla dzieci i młodzieży	4,2%	21,1%	29,6%	45,1%
wsparcie dla uczniów uzdolnionych w nauce	5,6%	23,9%	38,0%	32,4%
wsparcie dla uczniów z trudnościami w nauce	2,8%	15,5%	36,6%	45,1%
wsparcie osób uzdolnionych kulturalnie i sportowo	5,6%	15,5%	42,3%	36,6%
jakość i różnorodność wydarzeń kulturalnych	4,2%	15,5%	39,4%	40,8%
działalność biblioteki	26,8%	36,6%	21,1%	15,5%
działalność świetlic wiejskich	11,3%	14,1%	29,6%	45,1%
dostęp do zajęć sportowych dla dzieci, młodzieży i dorosłych	4,2%	12,7%	32,4%	50,7%

możliwość wykorzystania dziedzictwa kulturowego i tradycji lokalnych do rozwoju	4,2%	21,1%	25,4%	49,3%
obiekty zabytkowe i historyczne na terenie gminy	7,0%	26,8%	42,3%	23,9%

System pomocy na terenie gminy oraz inicjatyw prospołecznych oceniono w większości dostatecznie. Negatywnie, na tle innych pytań, wypadł przede wszystkim dostęp do mieszkań komunalnych i socjalnych oraz aktywność społeczna mieszkańców. W zasadzie ocenę dobrą ankietowani przyznali za dostęp do opieki medycznej.

Wykres 4. Ocena sfery turystycznej i możliwości spędzania czasu wolnego

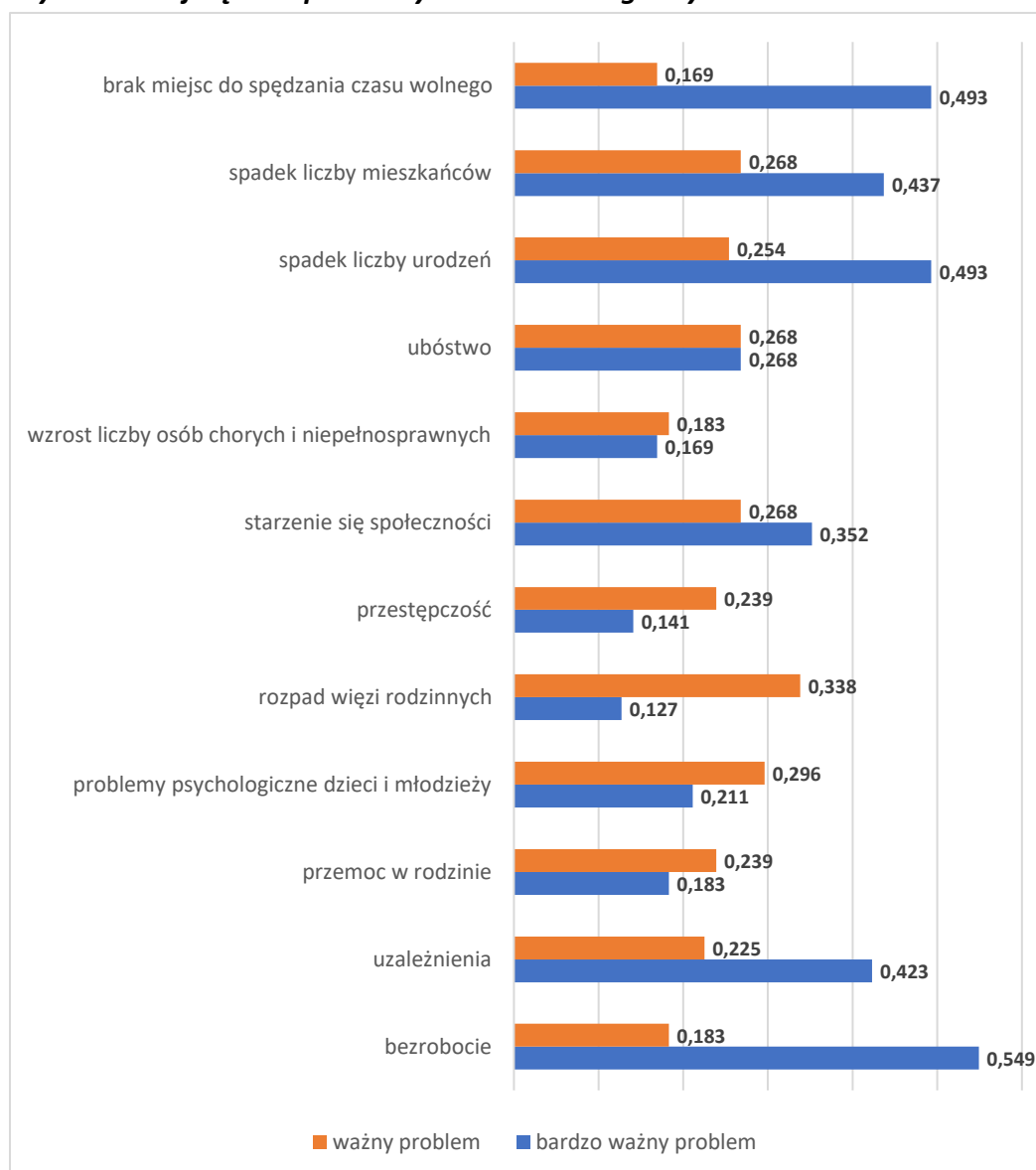

Stan i jakość środowiska przyrodniczego i w kontekście przestrzeni i inicjatyw gminnych oceniono w dużej mierze dobrze. Brakuje mieszkańcom dostępu do zajęć sportowych jak i wykorzystania dziedzictwa kulturowego do promocji gminy.

Tabela 8. Ocena pomocy społecznej oraz działań społecznych

oceniany element	bardzo dobry	dobry	dostateczny	słaby
dostępność i jakość pomocy społecznej	4,2%	23,9%	42,3%	29,6%
aktywność społeczna mieszkańców	1,4%	15,5%	32,4%	50,7%
dostęp do opieki medycznej	1,4%	36,6%	33,8%	28,2%
dostęp do mieszkań komunalnych i socjalnych	0,0%	12,7%	35,2%	52,1%
stan bezpieczeństwa mieszkańców	7,0%	36,6%	38,0%	18,3%
działania na rzecz osób starszych	7,0%	31,0%	33,8%	28,2%
współpraca z organizacjami pozarządowymi	15,5%	32,4%	36,6%	15,5%

Ostatni wykres obrazuje, jakie problemy najczęściej ankietowani wskazywali. Do najważniejszych należy bezrobocie, spadek liczby urodzeń, brak miejsc do spędzania czasu wolnego, spadek liczby mieszkańców, różnego typu uzależnienia (powyżej 40%).

Wykres 3 Najczęstsze problemy mieszkańców gminy

Respondenci w badaniu ankietowym zostali zapytani również o to, jakie przedsięwzięcia by wykonali w granicach 10 mln zł. Odpowiedzi są równoznaczne z potrzebami dostrzeżonymi przez mieszkańców. Należą do nich przede wszystkim: budowa domu seniora, świetlic wiejskich w każdej miejscowości, organizacją zajęć pozalekcyjnych dla dzieci, remont remizy, budowy/remonty/modernizacje dróg i chodników, budowa ciągów rowerowych, działania przyczyniające się do zwiększenia inwestorów, pobudzenie aktywności gospodarczej, remont remizy, rozbudowa obiektów sportowych, wodociągów i kanalizacji, wykorzystanie zasobów przyrodniczych do rozwoju gminy, budowa żłobka, poprawa jakości wody, inicjatywy integracyjne dla mieszkańców, aktywizacja mieszkańców, zaaranżowane plenerowe miejsca spotkań dla mieszkańców z altaną, miejscem na grill/ ognisko, plac zabaw, pomoc w utworzeniu agroturystyki z szeroką ofertą.

Wszystkie potrzeby znalazły odzwierciedlenie w niniejszym dokumencie strategicznym. Zostały przekute w propozycje kierunków działań i konkretnych przedsięwzięć wskazanych jako kluczowe do realizacji w najbliższych latach.

